

Bizánci szertartású
kislexikon

A, Á

ADD URUNK: a köznapi vecsernyén a prokimen után, nagyvecsernyén a harmas ekténia után következő imádság, amelyet helyenként recitálva vagy énekelve mondanak. Dicsőíti a Szentháromságot, kifejezi az ember bizalmát Istenhez, és kegyelmet kér az estére. Az olvasott doxológiának egy része ez. Minden vecsernyének állandó része.

ADVENT: a karácsonyi ünnepre előkészítő 40 napos időszak neve. November 15-én kezdődik és karácsonyig tart. A szertartások, liturgikus énekek között alig történik róla említés, nem úgy, mint nagyböjtben. Tartama is rövidebb, böjti szigorúsága enyhébb.

AERION /Vozduch/: a felajánlott kenyér és bor együttes letakarására szolgáló nagy takaró. A liturgikus ruha anyagából készül. Átvitt értelemben a Szentlélek kegyelmét jelenti, mely titokzatosan ott van a Liturgia bemutatásánál. Főpapi liturgián a Hitvallás éneklésekor a püspök feje fölé emelik és kissé lebegtetik, a többi Liturgián az áldozópap lebegteti az oltáron levő Adományok fölött.

AGAPÉ /gör. szeretet/: keresztény értelemben annak a szeretetlakomának neve, amellyel az első keresztények a Szent Liturgia bemutatását összekötötték. Az idők folyamán, sokszor a visszaélések miatt is megszűnt. Valami maradványa megtalálható abban, hogy Liturgiák végén a megmaradt proszfora-darabokat szétosztják a templomban jelenlevők között.

AJTÓ: a templomhajót a szentélytől elválasztó ikonosztázionon levő három nyílás. A középső nyílásnál levő kétszárnyú ajtó a királyi ajtó, az északi oldalon levő az északi, a déli oldalon levő a déli ajtó. E két utóbbi csak egyszárnyú. Istentiszteleteken kívül mindig zárva vannak, kivéve húsvét fényes hetét. Istentiszteletek alkalmával sincs mindig mindegyik nyitva. A déli ajtón szent István fődiákonus képe látható, az északi ajtón valamelyik angyalé.

AKATHISZT /gör. nem ülve végzett/: a bizánci szertartás sajátos imádságfüzére. 13 kontákból és 12 ikoszból áll. A görög ABC betűinek megfelelően minden ikosz és konták más-más betűvel kezdődik. A végén az I. ikoszt és kontákat megismétlik, utána záróima is következhet. A legrégebb akathiszt a VII. sz. körül keletkezett az Istenszülő tiszteletére. Ezt szokták előírás szerint évente egyszer, nagyböjt V., akathiszt-szombaton a reggeli zsolozsmába iktatva elvégezni. Ennek mintájára a különböző népeknél számtalan akathiszt keletkezett az Úrnak és más szenteknek tiszteletére. Állva vagy térdelve végzik. A pap olvassa énekelve, a nép az utolsó mondatot vagy az Alleluját megismétli.

AKROSZTICHON: a bizánci szertartású, főleg kánon-költészet egyik sajátossága. Ha a kánon-tropárok szövegének első betűit egymás után összeolvassuk, értelmes mondatot nyerünk. Legtöbbször ebből tudjuk meg, hogy az adott kánonnak ki a szerzője.

ALAPKÉP: az ikonosztázion legalsó sorában levő legnagyobb méretű szentképek. A képek témája határozott. Északról délre haladva: Szent Miklós, Istenszülő, Megváltó, és végül a templom védőszentjének vagy címünnepének képe. Általában 4 alapkép a szokásos, de előfordul ritkán 2 /Jézus, Mária/, vagy több is. Erre a sorra építik fel az ikonosztázion képeinek többi sorát is.

ALITURGIKUS NAP: az egyházi év folyamán mindaz a nap, amelyen még az előszenteltek Liturgiáját sem végzik. Ilyenek: a vajhagyó hét szerdája és péntekje, a nagypéntek és nagyszombat. Ezeken kívül Karácsony és Úrjelenés előtti péntek, ha e két ünnep vasárnapra vagy hétfőre esik.

ALLELUJA: héber eredetű szó, jelentése: dicsérjétek az Urat! Liturgikus értelemben az az ének, amelyet az Apostol és Evangélium olvasása között énekelnek a tömjénezés alatt. Zsoltárversekből és az Alleluja ismétléséből áll.

Böjti hétköznapiak utrenyéiben az: Isten az Úr... helyett is Alleluját énekelünk. Jelenlegi gyakorlatunkban csak a temetéseknél használják így.

ALLELUJA-VERS: az Apostol és az Evangélium felolvasása között énekelt zsoltárvers és háromszoros Alleluja éneklésének neve. A zsoltárvers gondolata-

iban a következő evangéliumi szakaszhoz kapcsolódik. Végzési rendje: Alleluja/3/, zsoltárvers, Alleluja, újabb zsoltárvers, Alleluja. Egyházmegyei gyakorlatunkban a zsoltárverseket mindig elhagyják.

AMBON: a királyi ajtóval szemben levő, a szoleával egymagasságú félkör alakú lépcső. Ezen a helyen énekli a diákonus az ekténiákat, itt történik az evangélium olvasása és a szentbeszéd is.

AMBONI IMA: az áldozást követő hálaadó ekténia után a pap által az ambonon elmondott ima. A pap még egyszer könyörög benne az Egyház minden nagyobb, fontosabb szándékáért. Az előszenteltek liturgiája végén más szövege van.

AMEN: héber eredetű szó, jelentése: valóban, igazán, úgy van, úgy legyen! Ebben az értelemben zárja az imádságokat, a benne foglaltaknak megerősítéséül.

ANALOGION: A szolea közepén felállított kis asztal. Erre helyezik az ünnep, vagy a templom védőszentjének ikonját, hogy a templomba jövők megcsókolhassák.

Analógionnak nevezik az az olvasóállványt is, amelyről a pap az evangéliumot olvassa.

ANAPHORA: az eucharisztikus kánon neve. Az idők folyamán először rögtönöztek, majd a sokféle anaphora közül a bizánci szertartású egyházban kettő maradt állandó használatban: Aranyszájú Szent Jánosé és Nagy Szent Bazilé és néhány helyen Szent Jakab apostolé. Lényeg: hálaadás Isten teremtő és üdvözítő gondviseléséért, Jézus eucharisziát alapító szavainak elmondás, epiklézis, megemlékezés élőkről-holtakról-szentekekről, és a Liturgiának érettük való felajánlása.

ANTIDOR /viszontajándék/: azoknak a proszforáknak megmaradt része, amelyből a Liturgia végén szükséges kenyérrészeket kivágták. Hajdan ezt minden Liturgia végén kiosztották. Emlékeztet a régi szeretetlakomákra. Ma már csak litiás ünnepeken, mirováláskor van antidor osztás.

ANTIFONA: a Szent Liturgia zsoltára. Alkalomhoz illő zsoltárversekből és a hozzájuk fűzött karversekből áll. Az ekténiák után éneklük. Nevét onnan nyerte,

hogy hajdan két karra oszolva, váltogatva /antifoné/ énekelték. Minden Liturgián 3 antifona van.

Antifonának nevezik a háromrészeire osztott kathizma 1-1 részét is. Antifonának nevezik a Triód a kínszenvedési evangéliumok között énekelt 15 énekét is.

ANTIMENZION /ereklyekendő/: finom szövetből készült téglalap alakú kendő. A rajta levő kép krisztusnak keresztről levételét ábrázolja. A kendő hátoldalán található kis tasakban valamelyik szent vértanú ereklyéjéből egy kis darabka, viaszba foglalva. Az ereklyét a püspök helyezi be, nagycsütörtökön ő szenteli meg, pecsétjével is hitelesíti. Csak ilyen hitelesített antimenzionon szabad Liturgiát végezni.

APOSTOL: istentiszteleti értelemben az a könyv, amely a 4 evangélium és a Jelenések könyvének kivételével a többi újszövetségi szent könyvet tartalmazza. /Apostolok cselekedetei, Szent Pál levelei, katolikus levelek/ Húsvétől kezdjük olvasni az Apostolok cselekedeteinek könyvével, és szakaszokra osztva egy év leforgása alatt végigolvassuk, a jelentősebb szakaszokat többször is. A felolvasó vagy kántor olvassa.

APOSTOLOK BÖJTJE: az egyházi évben az az időszak, amellyel a bizánci szertartású egyház a főapostolok ünnepére készül. Mindenszentek vasárnapja után hétfővel kezdődik, és június 28-ig tart bezárólag. Mivel Mindenszentek vasárnapja mozgó ünnep, a böjt tartalma néhány naptól 6 hétig tarthat.

ARANYSZÁJÚ-LITURGIA: a bizánci egyháznak majd mindennap használatos liturgiaszövege. Megalkotása Aranyszájú Szent János nevéhez fűződik, bár egyes elemei jóval korábbi alkotások. Ha a Typikon nem Bazil, vagy előszenteltek liturgiáját ír elő, vagy nincs aliturgikus nap, ezt a liturgiát végezzük.

Három részre tagolódik: Proszkomidia /előkészület/, hitjelöltek liturgiája és hívők liturgiájára. Menete néhány imádság és az eucharisztikus kánon kivételével megegyezik a Bazil-liturgia szertartásával.

ARTOKLÁZION: lásd Litiás készlet.

ARCHIERATIKON: az a templomi könyv, amely a püspök által végzett Liturgia és egyéb szertartások szövegeit és menetét tartalmazza. Főpapi szertartás-könyv.

AXIOSZ /gör. méltó/ a püspök szava papszentelések alkalmával, amikor az újdonszenteltekre először adja az őt megillető rendi ruhákat, vagy adja kezébe a szolgálatához szükséges egyházi szereket. Felkiáltását a jelenlevők háromszor énekleve megismétlik. Ugyanaz fordul elő püspökszentelésnél is.

ÁLDÁS: a szertartásoknak az a mozzanata, amellyel a szertartást végző pap a jelenlevők felé fordulva az Úr vagy a Szentírás más szavaival jót kívánva Isten kegyelmét esdi rájuk. Ilyen áldást csak a pap vagy püspök adhat. A pap jobb kezével adja, miközben ujjai a IC XC Krisztus monogramot formázzák, ritkán pedig kézi kereszttel. A püspök általában kézi kereszttel, di- és trikérionnal adja az áldást. A Liturgiában áldozás után az Eucharisziával történik. Szövege a szertartások egyes részein változó, de megállapított.

Áldásnak nevezzük az istentisztelet kezdeté alkalmával elmondott papi szavakat is, amelyekkel a pap áldást mond Istenre.

ÁLDOZÁSI VERS /kinonikon, pricsszten/: leginkább zsoltárokból vett vers, a végén Allelujával. A pap és a hívek áldozása alatt éneklük. Szövege a hét egyes napjain állandó, ünnepeken és ünnepkörökben pedig változó. Szövege az ünnep gondolatát is kifejezi, az áldozásra is vonatkozik.

ÁLDOZÓPAP /preszbüter, szvjascsenik/: az az egyházi férfiú, aki az egyházi rend szentségének második fokán, a diákonus és a püspök között áll. Feladata a lelkek gondozása, az igehirdetés, szentségek és szentelmények kiszolgáltatása. Hatalma isteni eredetű, az egyház közvetíti azt szentségen keresztül. Csak püspök szentelheti fel a Szent Liturgián a Nagybemenet után, kézfeltétellel. /Cheirontonia/ Ez eltörülhetetlen jegyet nyom a lelkébe.

ÁLDOZÓPAPI IMÁK: az áldozópap által az alkonyati és a reggeli zsolozsmán a kathizmák alatt elmondott imádságok neve. Számuk a vecsernyén: 8, az utrenyén 11.

ÁTLÉNYEGÜLÉS: a Szent Liturgiának az a része, amelyben a pap vagy a püspök a felajánlott és oltárasztalra helyezett kenyeret és bort Krisztus szent Testévé és Vérévé változtatja át. Csak nekik van ilyen, felszentelésükből folyó hatalmuk. Az átlényegülés idejéről, módjáról a katolikus és ortodox tanítás között vita folyik, de magát a tényt mindnyájan elfogadják.

B

BALDACHIN: az oltárasztal fölé boruló, négy oszlopon álló, félgömb alakú mennyezet. Oszlopai vagy magából az oltárasztalból, vagy mellőle ágaznak ki.

BAPTISZTÉRION: keresztelőkápolna, keresztelőkút. Mivel eleinte a keresztelés teljes alámerítéssel történt, megfelelő helysége és vízmedencére volt szükség a szentség kiszolgáltatásához. Az üldözések elmúlása után kis kápolnák épültek a templomok mellé, medencével. Ahol, még most is alámerítéssel keresztelnek, ott a templom egy nagyobb méretű, kehelyalakú, főleg kőből faragott kis medence szolgál a gyermekek keresztelésére.

BAZIL-LITURGIA: a bizánci egyház évente 10 alkalommal használt liturgia-szövege. Összeállítása Nagy Szent Bazil nevéhez fűződik./+379/ Szertartása megegyezik Aranyszájú Szent János liturgiájával. Néhány imádságban, de főleg az eucharisztikus kánon imádságaiban mutat attól nagyobb eltérést. Ezek az imádságok hosszabbak, tartalmukban gazdagabbak. Nagyböjt 5 vasárnapján, nagycsütörtökön, nagyszombaton, január 1., 5., és december 24-én végezzük. Ha karácsony és Úrjelenés ünnepe vasárnapra vagy hétfőre esik, akkor az előünnepről az ünnepre tevődik át a Bazil-liturgia.

BÁRÁNY /amnosz, ág nec/: a Liturgiához hozott proszforából kivágott négyszög alakú kenyér. Tetejét pecsét díszíti IC XC NI KA /Jézus Krisztus győz/ felírással. Áldozás előtt a pap négy részre töri.

BEMENETI IMÁK: Liturgia végzéséhez a pap által a királyi ajtó előtt elmondott csendes imák neve: Ez a legközelebbi előkészülete a Liturgiához. Részei: szokásos kezdet, tropárok a minden jó kérés szándékára, ima 1-1 meghajlással a Jézus és Istenszülő képe felé, imádság meghajtott fővel a királyi ajtó felé, végül a zoltárt imádkozva bemegy a szentélybe, hogy felöltözzék liturgikus ruhákba. A fényes héten a húsvéti szokásos kezdet után azonnal a Jézus, Istenszülő, stb. felé fordulva mondott imák következnek.

BEMENETI VERS: az a rövid ének, amelyet a kiskörmenet végén az Evangélium felmutatása után énekelnek a hívek. Általában így kezdődik: Jertek imádjuk Krisztust és boruljunk le előtte! Utána a karvers következik: Üdvözíts minket..., amellyel vasárnap a halottaiból feltámadt, hétköznapokon pedig a szenteidben csodálatos Isten Fiának üdvözítő tevékenységét kérjük.

A nagy ünnepeknek külön bemeneti versük van, utóünnepük alatt pedig a karvers az ünnep eseményét említi.

BÉKECSÓK: annak kifejezése, hogy az istenszolgálaton jelenlevők között békesség és szeretet van. A diákonusnak: Szeressük egymást, hogy egyetértőleg valljuk!, felhívásra régen a liturgián jelenlevők mindnyájan békecsókot váltottak. Ma a főpapi liturgián és az együttmisézésnél maradt meg ez a szokás a pap-ság körében.

BÉKESSÉG EKTÉNIA: a vecsernyének, utrenyének, liturgiának első ekténiája. Nevét onnan kapta, hogy az első felhívás: Békességben könyörögjünk az Úrhoz! a jelenlevőket arra figyelmezteti, hogy megbékült szívvel és lélekkel kezdjenek az imádsághoz. A két utána következő felhívás a mennyei békéért és az egész világ békességéért való könyörgésre hívja fel a jelenlevőket. Hosszúsága miatt Nagy-ekténiának is nevezik.

BOLDOGSÁGOK: Jézus hegyi beszédének egy részlete. /Mt 5, 2-/ Előírás szerint a Liturgián akkor éneklük, ha antifonák helyett az „Előábrázoló” zsoltókat énekeljük. Ilyenkor a III. antifona a Boldogságok. Egyes verseihez régen az utrenyei kánon VI. ódájából verseket is énekeltek. Ezek a makarizma-tropárok. A liturgián kívül több szertartáson is előfordul. Éneklése a lator fohászával kezdődik: Emlékezzél rólunk Urunk, midőn eljössz a te országodban! Ez a vers ref-rénként minden boldogságvers után visszatér.

BOLDOG EMBER...: a 20 részre /kathizmára/ osztott zsoltóskönyv első kathizmájának első zsoltója kezdődik ezekkel a szavakkal: Boldog ember, aki istentelenek tanácsán nem jár... A szombat délutáni nagy alkonyati zsolozsmán

végig olvassuk az egész kathizmát. Más nagy ünnepek előestéjén csak a kathizma I. antifonáját írja elő a Typikon.

BÖJTI PROKIMEN: vajhagyó vasárnap délutántól kezdve a nagyböjti vasárnapok délutáni vécsernyéin felváltva énekelt két prokimen neve. Az első: Ne fordítsd el... A másik: Örökséget adtál... Virágvasárnapon már nem éneklük.

BÖJTI VECSEARNYE: a nagyböjti rend előírásait követő alkonyati zsoltosma. Hétköznapokon megegyezik a köznapi vécsernye szertartásával, de közben két parimiát is olvasnak. A szent tropárjai helyett a szokásos nagyböjti tropárokat éneklük a végén, Szent Efrém fohászaival, leborulásokkal. Vasárnap délután a 10 sztichirás böjti vécsernye a nagy vécsernyék rendjét követi, a körmenet után böjti prokimennel. Utána bezárul a királyi ajtó, áttérnek a köznapi vécsernyék rendjére, böjti tropárokkal, Szent Efrém fohászaival, leborulásokkal, kis elbocsátóval.

BÚCSÚCSÓK: a bizánci szertartású temetések egyik záró része. Az Apostol és Evangélium olvasása után a jelenlevők régen a nyitott koporsóban fekvő halottól csókkal vettek búcsút. Mai gyakorlatunk szerint vagy a koporsóra tett, vagy a pap előtti asztalra helyezett keresztet csókolják meg, és így vesznek búcsút az elhunyttól.

BULGÁR DALLAM/ÉNEK/: a 8 hang keretében azok a sztichira-dallamok, amelyek hangjegyeit bulgár liturgikus könyvekben találták meg. Ilyen dallam maradt fenn az 1. 2. 3. 4. 5. hangnál. Lítiai sztichiráknál és temetéseknél fordulnak elő.

BŰBÁNATI SZTICHIRÁK: a 8 hang mindegyikénél csak nagyböjt vasárnap délutánokon énekelt bűnbánat tartalmú 4 sztichira neve „Uram tehozád”-ra.

C, Cs

CIMÜNNEP: az év folyamán annak az üdvtörténeti eseménynek vagy szenteknek a napja, amelyre egy adott templomot felszenteltek. Nagy ünnepélyességgel, körmenettel szokták évente megünnepelni.

CSENDES IMA: az áldozópap által, főleg a Szent Liturgián elmondott imádságok neve. Amíg a hívek valamilyen hosszabb éneket énekelnek, az alatt szokta a pap ezeket elmondani, a végük rendszerint hangosan elénekelt fennhangban végződik.

Más istentiszteletnél is előfordul csendes ima.

CSILLAG /aszterikosz, zvezdica/: két, egymást takaró, szétnyitható fémívecske. A találkozás középpontjából egy kis láncon csillag függ le. A Jézus születésekor Betlehem fölött megjelent csillagot jelképezi. Szétnyitott formájában a diszkoszra helyezett előkészített és felajánlott kenyér-részek fölé állítják, hogy a takarók a részecskék rendjét össze ne zavarják. A Győzelmi-énekig marad a diszkoszon.

CSONKA VECSENYE: Karácsony és Úrjelenés előünnepi vecsernyéjének rendje, ha szombaton vagy vasárnap délután kell ezeket végezni. Menete meg egyezik a nagyvecsernye menetével. A körmenet után több parimiát olvasnak közbeiktatott énekekkel, előversekkel, Parimiák után Apostol, Evangélium olvasása történik, majd a vecsernye a szokott rendben folytatódik. A kérő ekténia főhajtási imájának fennhangja után azonnal nagy elbocsátó és a vecsernye befejezése következik. A vecsernye elmaradt részeit a nagy esti ájtatosság végén a litia után folytatják.

D

DEÉZIS /közbenjárás/: a bizánci festészet egyik sajátossága. A trónon ülő, kezében nyitott evangéliumos könyvet tartó Krisztus alakja mellett jobbra az Isten-szülő, balra Keresztelő Szent János alakja látható, amint kiterjesztett kezekkel, könyörögve fordulnak Krisztus felé.

Ha rajtuk kívül angyalokat, apostolokat, stb. látunk Krisztus mellett ilyen helyzetben, akkor nagy-deézisről beszélünk.

DIÁKONIKON: a félkör alakú szentély déli oldalán levő helység. Itt őrzi a diakonus a liturgikus ruhákat, szereket. Megfelel a mai sekrestyének.

DIÁKONUS: az egyházi rend szentségének legalsó fokán álló felszentelt egyházi személy. A hypodiakonus és áldozópap között áll. Csak a püspök szentelheti fel a Liturgiában, a Mindenszentekről... ekténia előtt. Liturgikus feladata az ekténiák éneklése, az evangélium olvasása, és a többi, nem papnak fenntartott, liturgikus irányító-szövegek éneklése. /Figyelmezzünk! Szeressük egymást...! Álljunk illően...!/
Rendi jele a bokáig érő selyem-sztichárionra felvett orárion.

DICSÉRETI SZTICHIRÁK: a vasárnapi és ünnepnap utrenyében a dicséreti zsoltárokra énekelt sztichirák neve. Vasárnap a feltámadást 8 sztichira dicsőíti, ünnepnapokon pedig az ünnepről vagy szentről van 4-6 sztichira, ami doxasztichonnal és istenszülő-énekkal végződik.

DICSÉRETI ZSOLTÁROK: a 148-49-50. zsoltárok neve a reggeli zsolozsmában. Az ünnepnap és vasárnapi istentiszteleteken a 148. Zsoltár 1-2. versét éneklük ugyanolyan hangon, mint amilyen hangon következnek utána a dicséreti sztichirák. A hétköznapi utrenyén végig imádkozzák.

DIKÉRION: kétágú gyertyatartó két égő gyertyával. Jézusnak két /isteni és ember/ természetét jelzi. A Liturgia egyes részein a püspök áldást ad vele a hívekre. Csak ő használhatja.

DIÓDA: két-ódás kánon. A nagykeddi utrenyében a kánon nem a szokásos nagybőjti három ódából, hanem csak két /di-/ ódából áll.

DYPTICHA: díszes fedelű könyv, amely tartalmazta azoknak az élőknek és holtaknak neveit, akiket a Liturgia alkalmával név szerint is említettek. Főleg az élőkkel kapcsolatban volt nagy jelentősége, mivel azoknak neveit jegyezték be, akikkel eucharisztikus közösséget tartottak fenn. A diptychából való törlés egyenlő volt a szakítással.

DISZKOSZ: peremmel ellátott fémtál, talpa is lehet. Rajta helyezi el a pap a proszforából kivágott Báránnyal együtt a Liturgiához szükséges kenyér-részeket is /margaritákat/ a szentek emlékezetére, vagy az élőkért és halottakért. A csillagot is ráhelyezve a közép-takaróval takarja le.

Dogmatikon: az Istenszülőt köszöntő sztichira a vasárnap előesti alkonyati zsolozsmában. Az Ige megtestesülésével és az Istenszülő szüzességével kapcsolatos hitigazságokat /dogmákat/ énekli meg. A 8 hangnak megfelelően 8 dogmatikon van. Az: Uram tehozzád... utáni sztichirákat zárja a „nagy” dogmatikon, az előverses sztichirákat pedig a „kis” dogmatikon. A nagy dogmatikon a legritkább esetben marad el a szombati vecsernyéből, péntek este pedig újra visszatér.

/Hangzárás/

A dogmatikonok egyes nagy szentek elővecsernyéin is használatosak.

DOROFÓRION: annak az edénynek és tartozékainak neve, amellyel a pap a betegek házánál történő áldoztatáshoz viszi az Eucharisziát. A különféle időkben különféle formái alakultak ki. Lényege ma is: edény a Szentség számára, kanálka, olajtartó, boros edény.

DOXASZTICHON: az istentiszteleteken a sztichirák végén a DOXA /Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek/ -ra énekelt vers a szentek, vagy esetleg az ünnepeknek a tiszteletére.

DOXOLÓGIA: általános értelemben minden, Istent dicsőítő ének. Liturgikus értelemben az az ősi egyházi ének, amely az angyaloknak Jézus születésekor énekelt szavaival kezdődik: Dicsőség a magasságban Istennek! Ez a „Nagy”

doxológia, ezt énekeljük a vasárnapi és ünnepnap utrenyék végén. Kisé átalakított változata az „olvasott” doxologia, amit a hétköznapi utrenyéken csak olvasva imádkoznak. Legrövidebb formája a sokszor használatos: Dicsőség az Atyának... most és...

DOXOLÓGIÁS ÜNNEP/SZENT/: annak a szentnek, vagy kisebbrangú ünnepnek, leginkább templomi, nem nyilvános megünneplése, akinek az emléknapján a reggeli zsoltosma végén a doxológiát nem olvassák, mint hétköznapi napokon, hanem ünnepélyesen éneklük, mint vasárnapon. Ezeken a napokon a hetinapi tiszteletét az ünnepi énekek váltják fel, az utrenyében a kánontól ünnepélyesebb a szolgálata, mint vasárnap. A Liturgián a változó részek is az ünnep tiszteletére vannak, saját olvasmányokkal. Mai gyakorlatunk szerint karácsony és pünkösd másnapját a doxológiai ünnepek rendjével ünnepeljük meg.

E, É

EGYHÁZI ÉV: az üdvösség történetének, s nevezetesen Jézus életének évenkénti megünneplése az egész évre felosztott ünnepek és ünnepkörök által, elsősorban a mindennapi zsolozsmában és Szent Liturgiában. Kezdetben csak a vasárnapot, húsvétot és pünkösdöt ünnepelték, a többi ünnep fokozatosan alakult ki. Az egyházi év gerincét az Úr ünnepei alkotják, s a szentek ünnepei a kiegészítői. Az egyházi év a bizánci szertartásban szeptember 1-el kezdődik.

EGYÜTTMISÉZÉS /lat. concelebratio/: a bizánci szertartású egyháznak az az ősi előírása és gyakorlata, hogy egy templomban egy liturgia napi végzésében minden ottlevő pap együttesen vesz részt. A Liturgiát vezető pap mellett teljes díszbe öltözve mindnyájan körülállják az oltárasztalt, és együtt imádkozva, a Liturgia hangos részeit felváltva éneklik. /Sajnos, a magánmisék szokásainak bevezetésével nagyon kiment a gyakorlatból./

EKTÉNIA: a szerpaptól vagy áldozópaptól a hívek felé intézett felhívás az imádságra. Az ekténia = imasor. Az egyház közérdekű könyörgéseit foglalja össze, a templomban jelenlevők felé előre mondja, a hívek pedig: „Uram irgalmazz”, „Add meg Uram”, „Néked Uram” felelettel csatlakoznak a közösség könyörgéséhez.

Ismerünk nagy, kis, kérő, hármass /kettős/, litiai, gyász, és más, különféle szándékra végzett ekténiákat. Az élet minden területét érintő, az egyház minden tagját /élőket és holtakat/ imádságba foglaló legegységesebb könyörgések ezek. A bizánci szertartásban a kis imaórák kivételével szinte minden istenszolgálatban előfordulnak.

Az ekténiákat mindig a pap fennhangja zárja be.

ELBOCSÁTÓ /apolyisi, otpusztj/: az istenszolgálat végén elmondott papi imádság. Ezzel kéri a pap, hogy az Isten hallgassa meg az elmondott imádságokat az Istenszülőnek és minden szenteknek könyörgései által, mint jóságos és emberszerető. A hét minden napjának, és minden nagyobb egyházi ünnepnek

van saját elbocsátója. Régebben a pap a hívek felé fordulva mondta, és ezzel zárta be a szertartást. Az elbocsátó minden szent ténykedés végén is előfordul.

ELŐÁBRÁZOLÓ ANTIFONÁK: a 102. és 145. zsoltárból vett válogatott versek a Liturgiában. A húsvéti időszak és a nagy ünnepek saját antifonái kivételével a Liturgián a nagy ekténia és az első kis ekténia után éneklik. Alapgondolatuk az Isten iránti hála a nekünk nyújtott jótéteményekért. III. antifonaként a Boldogságok kapcsolódnak hozzá.

ELŐCSARNOK /nártex, pritvor/: a keresztény templomok bejárati része, ahol régen a bűnbánók, vezeklők és hittanulók hallgatták a Liturgia első részét: a hittanulók liturgiáját. Idáig jöhettek a jószándékú pogányok is. A szerzetesek az egyes imaórákat is itt végezték.

ELŐÉNEK: ünnepnapokon az utrenye kánonjának IX. ódája előtt énekelt rövid vers, amely az ünnepet vagy a szentet magasztalja. Kezdő szavai: Magasztalja én lelkem... Az utrenyében Szűz Mária magasztaló éneke helyett éneklik, a Liturgiában pedig a: Valóban méltó... helyett a IX. irmossal együtt.

ELŐKÉSZÜLETI ASZTAL: a félkör alakú szentély északi oldalánál levő kis asztal. Ezen történik a Liturgiához szükséges kenyér és bor előkészítése, felajánlása és letakarása. Ide hozza vissza a pap áldozás után a megmaradt Szent Titkokat, és itt veszi magához. Az asztal mögött előírás szerint az Üdvözítő születésének képe látható.

ELŐSZENTELTEK LITURGIÁJA: a bizánci egyház sajátos nagyböjti szertartása. Mivel az ősi előírás szerint a nagyböjtben szombat és vasárnap, vagy ünnep kivételével Liturgia nincs, az egyház hetente kétszer ez alatt az isten szolgálat alatt akarta részeltetni a híveket a szentáldozásban. Első része a nagyvecsernye menetét követi szentírási olvasmányokkal. A sztichrák alatt a pap az előző vasárnapon átváltoztatott Barányt az előkészületi asztalra viszi, majd később ünnepélyes menetben visszahozza az oltárra.

A második rész a kérő ekténiától a Liturgia rendjét követi, szentáldozással. Átlényegülés tehát nincs, az egész liturgia egy ünnepélyes áldoztatás.

Nagyböjt szerdáin, pénteken és a nagyhét első 3 napján végezzük.

ELŐÜNNEP: a nagy ünnepeket megelőző egy, esetleg 3-4 nap. A nagy ünnepekre készülve az egyház így akarja az ünnep titkát, tárgyát a hívek elé állítani, és őket rá felkészíteni. Az istenszolgálatok énekeiben a hetinap tiszteletének és az istenszülő-énekek helyét az előünnep énekek foglalják el.

ELŐVERSES: leginkább zsoltárokból, de mindig Szentírásból vett rövid énekelt vers, amely gondolatával bevezeti az utána következő sztichirákat vagy más éneket. Az utána következő éneknek megfelelő hangnemen éneklük.

ELŐVERSESES SZTICHIRÁK: a vécsernyében a kérő ekténia után következő sztichirák neve. Tárgya általában megegyezik az Uram, tehozzád...-ra énekelt sztichirák tárgyával- Az elsőnek előverse nincs, a többinek van. Számuk 3-4 szokott lenni.

ENDYTION: finomabb vászonból készült fehér terítő, amelyet a második terítőként terítenek az oltárasztal lapjára a kataszarka fölé.

Enyhe világossága...: a II.-III. századból származó ősrégi himnusz Krisztus dicsőítésére. Szent Atenogén vértanúnak, vagy Szofroniosz pátriárkának tulajdonítják. Minden vécsernyének állandó része.

EPIKEFÁLION: az egyesült bizánci szertartású papság néhány egyházmegyében használatos hatszög alakú, félgömbben végződő, tetején kereszttel díszített papi fovege. Ahol nincs szokásban a szabályos kamilavkion használata, ott a templomon kívüli istentiszteletek alkalmával használja a papság.

EPITÁFION: lásd Sírlepel.

EPIKLÉZIS: a Liturgiában a papnak az a csendes imádsága, amelyben az oltáron levő felajánlott kenyérre és borra kéri a Szentlélek lejövetelét, hogy azokat Krisztus Testévé és Vérévé változtassa át.

EPETRACHELION: az áldozópapi rendet jelképező liturgikus ruha. Átfogja a pap nyakát, és elől a térden alul ér. Általában a liturgikus ruha anyagából készül. A pap minden szent ténykedésnél legalább ezt köteles viselni.

EREKLYE: a szentek teteme, továbbá mindazok a tárgyak, amelyek Krisztussal vagy a szentekkel érintkezésben voltak. Az ereklyék tiszteletének nyomai megtalálhatók az Ószövetségben / IV: Kir 13, 21: Elizeus csontjai/, az Újszövetségben, pedig számos csoda forrásai. /Jézus ruhájának szegélye./ A III. századtól jött szokásba, hogy a vértanúk ereklyéit az oltároknak helyezik el. Jelenleg minden templomban legalább annyi ereklye van, amennyit az oltáron a püspök által megszentelt antimenzion tartalmaz.

ESKÜVŐI KORONA: az a fémből készült valódi korona vagy mirtuszkoszorú, amelyet az eskető pap az új házasok fejére helyez.

EUCHARISZTIA /gör. hálaadás/: Jézus valóságos Teste és Vére a kenyér és bor színe alatt. Nevét onnan nyerte, hogy Jézus az utolsó vacsorán először hálát adott, majd a kenyeret és a bort átváltoztatta. Létrehozása a Szent Liturgiában történik, létrehozásához áldozópapi rend szükséges, kiszolgáltatásához azonban nem. Nyugati hatásra Oltárszentségnek is nevezik, mivel a Liturgián kívül az oltárasztalon őrzik a szentségtartóban egy szín alatt. Anyaga búzakenyér és szőlőbor, amelyhez pár csepp vizet is vegyítenek. Méltóságban annyit különbözik a többi szentségtől, hogy nemcsak a kegyelmet közvetíti, hanem a kegyelmek szerzőjét: Krisztust foglalja magában.

EUCHLOGION /TO MEGA/: nagy imádságos könyv. A szabályos Euchlogion tartalmazza a 3 Szent Liturgia szövegét, az esti és reggeli zsolozsma végzési rendjét, a szentségek és különféle szentelmények kiszolgáltatásának szövegét és menetét. /Az egyházmegye által kiadott Euchlogion csak a szentségek és szentelmények szövegét és szertartását tartalmazza./

EVANGÉLIUM / gör. jóhír, örömhír/: elsődleges értelmében a 4 evangélista: Máté, Márk, Lukács, János által összeállított Jézus-életrajzot jelenti. Mind a négyen sajátos szempontjuknak megfelelően állították össze. Liturgikus értelemben azt a könyvet jelenti, amelyben a fenti 4 evangélium szövege található. A bizánci szertartású egyház nagy tiszteletben részesíti, díszes kötésben állandóan az oltáron tartja. A Liturgia kezdetén áldás ad vele, és kis-körmenetben hordozza körül

a szentélyben. Mindegyik evangélista evangéliumát több szakaszra osztva egy év leforgása alatt olvassuk el. Olvasásukat Húsvétvasárnapján Szent János evangéliumával kezdjük, Pünkösdtől Máté evangéliumával folytatjuk, aztán Márkéval, Keresztfelmagasztalás ünnepe után Lukács evangéliuma következik, majd ismét Márk evangéliumával zárul a felolvasás rendje.

Evangéliumcsókolás: általában a vasárnap reggeli istentisztelet szertartása. A feltámadásról szóló evangélium felolvasása után a papság kihozza a hajóba az Evangéliumot, a hívek az 50. zsoltár imádkozása és néhány sztichira éneklése közben megcsókolják. Szokás alapján nem vasárnapra eső ünnepeken is gyakorolják.

EVANGÉLIUMI SZTICHIRA: a vasárnapi utrenyéken a dicséreti sztichirák után énekelt sztichira. A 11 feltámadási evangéliumnak megfelelően még egyszer felidézi a már hallott evangéliumi szakasz eseményét. Éneklésük egyes vasárnapokon az elbocsátó utánra kerül.

EXAPOSZTILLÁRION: lásd Fényének.

EXEGERTIKON: /gör. költögető/: a nagyszombati Bazil-liturgia Apostol utáni előénekének: Kelj föl Isten... és az utána következő zsoltárverseknek neve. Tehát az Alleluja-vers elmarad, éneklése alatt a papság leveti a sötétszínű liturgikus öltönyt és átcsereéli ünnepi, világos színűre, hogy a Jézus feltámadásáról szóló Evangéliumot már így olvassa.

ÉJFÉLI ISTENTISZTELET /mezonyktikon, polunoscsnica/: a szerzetesek által éjféle időben végzett szertartás. A Krisztus-Vőlegényre váró virrasztás és az utolsó ítélet gondolata jelenik meg benne.

A hétköznapi, szombati, vasárnapi istenszolgálat szövegei különböznek egymástól, a fényesheti, pedig egészen rövid. Litiás /virrasztásos/ ünnepeken elmarad.

ÉLTETÉS /polychronion, mnogoletie/: istentiszteletek végén a püspökre, vagy főpapságra énekelt imádságos jókívánság.

FÁJDALMAS ISTENSZÜLŐ-ÉNEK /sztaurotheotokion, kresztobogorodicseny/: A húsvéti időszak, az elő- és utóünnepek kivételével a szerdai és pénteki istenszolgálatokban /köznapokon!/ a Liturgia kivételével az istenszüllő-énekek helyett a fájdalmas- Istenszüllő tiszteletére éneklünk énekeket. Tárgyuk az, hogy az Istenszüllő a kereszt alatt állva és Fia szenvedését látva miként viselkedett és beszélt Hozzá. A nagybőjti időben máskor is előfordul.

FELMENETELI ÉNEK: a felmeneteli zsoltárok /zarándok-énekek 119-133. zsoltár / költői körülírása. Kiemelkedik bennük a Szentlélekről és működéséről szóló tanítás. A vasárnapi reggeli szolgálatokon éneklük a 8 hangnak megfelelően, a szent Evangélium olvasása előtt. Az ünnepnap reggeli szolgálatokon a 4. hang felmeneteli éneke szerepel: Ifjúságomtól kezdve...

FELON /rizza/: az áldozópap széles, bő, hosszú, ujjnélküli liturgikus ruhája. A többi, más liturgikus ruha fölé veszi fel így azokat is eltakarja, és testének nagy részét is. Szinte a többi tartozékával együtt megfelel a liturgikus időszaknak vagy ünnepnek, Liturgián, és egyes szertartások alatt használata kötelező, máskor az ünnepélyesség kedvéért szokásos.

FELTÁMADÁS: a húsvét éjjelén végzett utrenye neve. Körmenettel kezdődik a templomon kívül, majd a bezárt főajtó előtt elolvassák a 2. feltámadási evangéliumot, és utána kezdik a reggeli zsolozsmát. A templomba bevonulva nagy ekténiával és húsvéti kánon éneklésével folytatódik. A húsvéti sztichirák alatt keresztcsókolás van, és a két szokásos ekténia után húsvéti renddel elbocsátás zárja be.

FELTÁMADÁSI EVNAGÉLIUM: a vasárnapi utrenyéken, néhány vasárnap kivételével felolvasott evangéliumi szakasz. Krisztus feltámadásával és az utána történt eseményekkel foglalkozik. A bizánci szertartású egyház 11 szakaszra osztja e történeteket, és a vasárnaponként felváltva olvastatja azokat. A feltámadás történetének Máté- szerinti leírás nem szerepel a feltámadási evangéliumok között. Ez megmaradt a nagyszombati = húsvét hajnali Bazil-liturgia evangéli-

umának. A feltámadási evangéliumokkal van gondolati összeköttetésben a fényének és az evangéliumi sztichira a vasárnapi utrenyéken.

FELVILÁGOSULANDÓK: azok a hittanulók, akik a legközelebbi keresztelés alkalmával a keresztség szentségében részesültek.

FELVILÁGOSULANDÓK EKTÉNIAJÁ: a nagyböjt IV. hetétől kezdve a hitjelöltek ekténiája utáni könyörgések neve. A húsvétkor keresztelkedni akarókért előírt ekténiát jelenlegi gyakorlatunk szerint csak az Előszenteltek Liturgiájában, és ott is csak csendesen imádkozza a pap.

FENNHANG /ekfonézisz, vozglász/: a Szentháromság dicsőítése, nevüknek különös említésével utalva egyes isteni tulajdonságaikra. /Jóságos, irgalmas, stb./ Az ekténiák végén a könyörgések sorát zárja le velük a pap, mint egy arra kérve, hogy az említett isteni tulajdonságokra való tekintettel fogadja el a Szentháromság és hallgassa meg ekténiákban előterjesztett könyörgéseket, kéréseket.

FÉNYÉNEK: a reggeli zsolozsma kánonja után a hajnali fény felderülésekor éneklik. Vasárnap a soros feltámadási evangélium gondolattal kapcsolatosan a Krisztus világosságát terjesztő apostolok küldetéséről szól, máskor Krisztus, a világ Világosságát köszönti.

FOTAGOGIKON: a hétköznapi reggeli zsolozsmában a kánon utáni fényének neve, még a vasárnapi fényének neve általában: exaposztilláron.

FŐHAJTÁSI IMÁK: azok a pap által csendesen elmondott imádságok, amelyeket a diákonusnak ezen felszólítása vezet be: Fejeteiket hajtsátok meg az Úrnak! A hívek fejüket meghajtva hosszasan válaszolják rá: Néked Uram! Isten előtti megalázkodást fejeznek ki. Az imaórák kivételével több szertartásban megtalálhatóak.

FÜGGÖNY: az ikonosztázion királyi ajtaja mögött lévő elhúzható piros színű szövet. Az istentisztelet után mindig összehúzzák. Egyes istentiszteletek alkalmával szét sem húzzák, máskor pedig egyes részekenél húzzák szét majd zárják össze a királyi ajtókkal együtt. Előképe az ószövetségi templomban a Szentek Szentjét a szentélytől elválasztó függöny. A bizánci szertartású templomok-

ban az akarja jelenteni, hogy ami azon túl, az oltáron van, vagy istentisztelet alatt történik, az Isten titkainak világába tartozik. Egyházmegyénkben teljesen kiment a gyakorlatból.

GYŐZELMI ÉNEK: a: Szent, szent, szent a seregek Ura... kezdetű ének neve, amely az eucharisztikus kánon hálaadó imádságának folytatása. Az ének első része Izaiás próféta könyvéből és Szent János Jelenéseinek könyvéből ismeretes. A második részét Jézusnak Jeruzsálembe való bevonulásakor énekelték a gyerekek. Ez az ének minden keresztény eucharisztikus liturgiának szerves alkotó része.

HAJÓ: a templomnak az a része, amelyet a hívek számára jelölnek ki: a templom előcsarnokától a szoleáig terjedő rész. Oszlopokkal vagy pillérekkel több, párhuzamos részre lehet tagolni, ilyenkor többhajós elrendezésről beszélünk. A bizánci szertartású templom hajójában egy rácsos fal választja el egymástól a férfiak és nők tartózkodási helyét. Régebben az idősek és gyengék számára a fal mellett pihenőhelyek voltak felállítva, ma a templomhajót ülésre alkalmas padok töltik ki.

HALOTTAK SZOMBATJA: a halottakról történő különleges megemlékezések napjai a bizánci szertartásban. Húshagyó szombaton, nagyböjt 2. 3. 4. szombatján és pünkösdszombatján vannak ezek a halotti emléknapiak. Az istentiszteleteken a halottak lelki nyugalmaért könyörög az egyház. A Liturgiák végén szokásban van az, hogy egyes családok külön, név szerint is említetik halottaik nevét.

HÁRMAS EKTÉNIA: az Evangélium után következő ekténia neve a Liturgián. Nevét onnan nyerte, hogy a harmadik kérés után a hívek válasza három: Uram irgalmazz! Jelen gyakorlatunkban számbelileg is, a megemlékezés körét tekintve is kevesebbet foglal magában, mint a nagy ekténia. A görög és szláv liturgiaszövegek más szöveggel közlik, mint a miénk, és olyan megemlékezéseket is közölnek, ami nincs a nagy ekténiában. Utrenyén és vecseryén is szerepel, de leginkább a két első kérése nélkül. Nevezik kettős ekténiának is, hogy a hívek kettőzött buzgalommal válaszolnak az ekténia kéréseire.

HÁROMSZORSZENT /Triszágion, Triszvjatoje/: a „Szent Isten, Szent Erős, Szent Halhatatlan irgalmazz nekünk” ének neve. Háromszor fordul elő a „Szent” jelző benne, innen a neve. Minden istenszolgálat valamelyik részében előfordul. Általában háromszor imádkozzák egymásután a Szentháromság emlékére. A Liturgián bővítik, a püspöki Liturgián, pedig többszörösen éneklük.

HETINAP: a bizánci szertartású egyháznak az a szokása és rendelkezése, amellyel a hét egyes napjait, ha nincs jelesebb ünnep, vagy ünnepkör, meghatá-

rozott szentek vagy események tiszteletére szenteli. Ezek: Hétfő az angyalok, kedd: Keresztelő Szent János, szerda és péntek: Krisztus szenvedése és a szent kereszt, csütörtök: az apostolok és Szent Miklós püspök, szombat: a szent vértanúk és halottak emlékezete. A vasárnap mindig Krisztus feltámadásának ünnepe, ami csak az Úr legnagyobb ünnepeinek adja át helyét.

HEXAPSZALMOSZ /6 zsoltár /: a reggeli zsolozsmán kezdetére kiválasztott 3. 37. 62. 87. 102. és 142. zsoltár neve. Alapgondolatuk: az Istenben bízó ember sok szorongatása mellett is megmenekül. Húsvét fényes hetében teljesen elmarad.

HITJELÖLT: a keresztségre készülő felnőtt neve az ősegyházban, aki hosszabb tanulással sajátította el a hit elemeit.

HITJELÖLTEK EKTÉNIÁJA: a hitjelöltek liturgiájának legutolsó része. A pap a hármaskört után azokért is ekténiát és csendes imádságot mond, akik a keresztségre készülnek. Nagyböjt IV. hetétől kiegészül a felvilágosulandókért való ekténiával. A záró papi fennhang után a pap vagy diakonus régen távozásra szólította fel a hitjelölteket. Ma az ekténiát teljesen csendben imádkozza a pap.

HITJELÖLTEK LITURGIÁJA: a Liturgia első részét jelenti a kezdő áldástól a hitjelöltek ekténiájának végéig. A Liturgia első, hangosan végzett része. Ezen a részen, amely ekténiákból, énekekből, szentírási olvasmányokból és tanításból áll, régen a hitjelöltek is részt vehettek. Utána a diakonus felszólítására távoznuk kellett.

HITVALLÁS: a keresztény hitigazságok hivatalosan megállapított rövid foglalta. Főleg azokat a tanításokat foglalta össze, amelyeket a korabeli eretnokségek kétségbe vontak. Ezek ismeretében különítették el az igaz tanítást a tévtanításoktól. A különböző időkben különböző hitvallások keletkeztek. A bizánci szertartású egyház a nicea-konstantinápolyi hitvallást használja istentiszteleteiben. A Liturgiának szerves része, más istentiszteleteknél is előfordul.

HIVÓK LITURGIÁJA: a Liturgia második része: áldoztai rész. Csak a megkeresztelt hívek vehettek részt rajta. Fontos részei: Nagy körmenet, hitvallás, a fel-

ajánlott Adományok átváltozása, Miatyánk, áldozás, elbocsátás. Mai gyakorlataink szerint ma már mindenki részt vehet a Liturgiának bármely részén.

HOROLÓGION /Csaszoszlóv/: imaórák könyve. Magában foglalja a Liturgián kívül az istenszolgálatok állandó szövegét, szertartási rendjét, ezenkívül a szenteket és ünnepek tropárjait, kontájkait, prokimenjeit, alleluja verseket.

HRAMOTA/ gör grammata: betűk/: azok a családonkénti névsorok, amelyeket halottak szombatjain a pap a pannyichidában a hívek külön kérésére megemlékezésésképpen olvas fel.

HÚSVÉTI KÁNON: a húsvét-heti reggeli istentiszteleteken énekelt kánon. Damaszkuszi Szent János alkotása. A kánonköltészet szabályait alkalmazva, a megfelelő ódában az előképet Krisztus feltámadásával összevetve énekli meg Krisztus győzelmét a halál felett és annak következményeit. Más kánonnal együtt, vagy katavásziaként egész húsvét ünnepzárásig megtalálható az utrenyében.

HYPODIÁKON /alszerpap/: az egyházi rend szentségén kívül álló, kisebb egyházi renden levő papi személy. Rangsorban a felolvasó és diakonus között áll. Rendi ruhája a sztichárion hátul keresztalakot mutató és elől kétoldalt lelógó orárióval.

HYPOGONÁT /nabedrennik/: négyszög alakú, selyemszövettel borított, hímzett szentképpel vagy legalábbis kereszttel díszített kemény lap, amelyet a püspök EPIGONÁT néven egy sarkot felfüggesztve visel a Liturgián az övre erősítve. Kiténtetésekképpen más, rangos papoknak is adományozhatja, de ezeket két sarkon függesztve viselik, szintén az övön.

I.C.X.C. NI. KA.: gör. Jézus Krisztus győz! Ezt a rövidítést a bizánci szertartású egyház gyakran használja. Mint felirat Jézus képe mellett mindenütt előfordul. Előfordul még azon a proszforán, amelyből a pap a Liturgia Bárányát vágja ki.

IKONOSZTÁZ/ION/: a bizánci szertartású templomokban a templomhajót a szentélytől elválasztó, sokszor a mennyezetig érő művészien faragott deszkafal, szentképekkel díszítve.

Egy kétszárnyú /királyi ajtó/ és két, egyszárnyú /északi, déli/ ajtón át lehet rajta bemenni a szentéjbe. Az istenszolgalatokon kívül az ajtók állandóan zárva vannak, kivéve húsvét fényes hetét.

Az ikonosztáz szent képei előírással sorban következnek egymás után, ill. egymás fölött több sorban. Az alsó 4 /6/ képet alapképeknek hívjuk. Ezek: Szent Miklós, Istenszülő, Jézus, és a templom címünnepének képe. Fölöttük a következő sorban Jézusnak és az Istenszülőnek életéből találunk megfestett jeleneteket. Ezek között látható az utolsó vacsora képe. Az ünnepek fölötti sorban a 12 apostol képe, az ezek fölötti sorban pedig a próféták képei találhatóak. Legfelül a keresztre feszített Jézus, Istenszülő és Szent János képei zárják le az ikonosztáziót. Az ikonosztáz eszünkbe juttatja az oltárasztalon trónoló Krisztus mennyei udvartartását, de üdvösségünk történetének főbb eseményeit is. A bizánci szertartású templomok egyik ékességét alkotják, az istentiszteletek mozgalmasságát, drámaiságát nagyon kiemelik.

IKOSZ: olvasmány az utrenye kánonjának VI. ódája után. Tárnya az ünnep tartalma vagy a napi szent magasztalása, rövid formában. Gondolatokba nagyon tartalmas.

ILITON: vászonból készült négyszögletes kendő, amelynek eredeti feladata az volt, hogy benne tartsák összehajtván az antimenziont. A Liturgia alatt együtt hajtották szét mindkettőt. Ma a legtöbb helyen az antimenziont az oltárterítő alatt állandóan szétnyitva tartják, az ilitont pedig összehajtván az evangélium alatt. Így az Adományok az ilitonon vannak a Liturgia alatt.

IMAÓRÁK: a liturgikus nap meghatározott részeiben zsoltárokból, énekekből és imádságokból álló istenszolgálat. Szűkebb értelemben az I-III-VI-IX. imaórát számítjuk ide. Alapgondolatuk:

I. imaóra: a keresztény munkanap kezdete.

III. imaóra: Krisztus elítéltetése és a Szentlélek eljövetele.

VI. imaóra: Krisztus keresztre feszítése.

IX. imaóra: Krisztus halála.

Ezekhez a gondolatokhoz alkalmazkodnak az imaórák szövegei.

Az imaórák felépítése:

Áldás, szokásos kezdet, három zsoltár.

Tropárok, Háromszorszent... konták.

Uram irgalmazz 40-szer, papi ima, záró ima, elbocsátás.

Nagyböjttben a tropárok után kathizma is van, olykor pedig olvasmány.

INDIKTION: a bizánci szertartású egyházban az egyházi év kezdete. Először Oktávián császár óta azt a 15 évből álló időszakot jelentette, amely után minden provincia főnöke Rómában jelentést tartozott benyújtani provinciájáról. E szokást a konstantinápolyi udvar is átvette, és az is indikciónak kezdte nevezni a 15 évből álló időszakokat. Az indiktion kezdete minden évben szeptember 1-én van. Polieleoszos ünnep.

IRMOLOGION: éneklési jelekkel /hangjegyekkel/ ellátott énekeskönyv. Magában foglalja azokat a dallamokat, amelyeken az irmoszokat, tropárokat, mintadallamokat és az istenszolgálat többi énekét kell énekelni.

IRMOSZ: a kánon 1-1 ódájának első versét nevezzük így. Az ősi görög szövegben ez a többi kánon-tropár mintája, ezen a dallamon, ebben a ritmusban kell a többi tropárt is énekelni. Nagy ünnepeken, a Liturgián a Valóban m... helyett az ünnepi kánon IX. irmoszáat kell énekelni ünnepi előénekekkel.

ISTENSZÜLŐ /Theotokosz, Bogorodica/: Máriának, Jézus anyjának használatos neve a keleti szertartású egyházban. Az efezusi zsinat óta /431/ használatos

döntően. Ez a zsinat mondta ki, hogy mivel Mária az istenember-Jézust szülte, azért Istenszülőnek kell őt nevezni.

ISTENSZÜLŐ-ÉNEK /Theotokion, bogorodicseny/: minden olyan ének, amelyet az Istenszülő tiszteletére írtak.

Istentiszteletben történő használatának megfelelően beszélhetünk nagy-és kis dogmatikonról, amely a vecsernyei sztichirákat zárja le, elbocsátó istenszülő énekekről, amelyeket a vecsernye és utrenye záró tropárja után énekelünk /szombaton és vasárnap a nevük: feltámadási elbocsátó istenszülői/ fájdalmas-Istenszülő énekekről, amelyek a szerdai és pénteki istenszolgálatban kapnak helyet a Liturgia kivételével. Az istenszülő-énekek egy-egy éneksorozat utolsó versei, annak lezárásai.

YPAKOJ: leginkább a vasárnap-reggeli zsolozsmában a felmeneteli ének előtt fordul elő, aztán a vasárnapra forduló kis-esti és éjféli istentiszteleten. Tárnya: a kenethozó asszonyok készülődése, hogy a sírban fekvő Krisztus testét húsvét hajnalban megkenjék.

Más nagyobb ünnepeken is előfordul néha a reggeli zsolozsmán.

JAKAB-LITURGIA: Szent Jakab apostol nevével jelzett ősi jeruzsálemi származású liturgia-forma. Egyes helyeken Szent Jakab ünnepei, tehát október 23-án és a karácsony utáni vasárnapon végzik.

KALYMMA: lásd Takarók.

KANÁL: nemesfémből készült eszköz a hívek két szín alatt történő áldoztatására. Előképe volt az a csipesz, amellyel az angyal az égő parázssal Izaiás próféta ajkait megérintette. Az Eucharisztia egy szín alatti kiszolgáltatásához is használatos.

KARVERS: a Liturgia antifónáinak zsoltárversei után énekelt könyörgés. Hétköznapokon: I.: Az Istenszülő imái által... II.: Szenteidnek imái által... III.: Üdvözíts minket Isten Fia, ki szenteidben...

Vasárnapokon: I.: Az Istenszülő... II.: Üdvözíts minket... ki halottaidból III.: ugyanez. Ünnepeken az ünnepnek megfelelő karversek.

KATASZARKA: durva vászonból készült fehér terítő, amelyet közvetlenül az oltárasztal fedőlapjára terítenek.

KATAVÁSZIA: A kánon ódáinak záró-éneke. Rendszerint az ünnepi időszak kánonjának irmoszai. Nagy ünnepek előtt már jóval előfordul a következő nagy ünnep katavásziája és éneklék ünnepzárásig. /Karácsony, Úrjelenés, Találkozás, Kereszt.../ Évközi vasárnapokon sokszor az Istenszülő katavásziáját: Fölnyitom az én számat... énekeljük.

KATHIZMA /ülve végzett/: a 150 zsoltárból álló zsoltároskönyv 20 egységre oszlik. Egy egység neve: kathizma. Egy kathizma átlag 7-8-9. zsoltárt tartalmaz. A hosszú alfabetikus 118. zsoltár maga alkot egy kathizmát. Minden kathizma három részre /sztazisz, antifona/ tagolódik, amelyet doxologia zár be.

Évközben a kis imaórák, Liturgia, kis esti ájtatosságon kívül minden istenszolgálatnál előfordul. Nagyböjtben az imaórákon is van majdnem mindig kathizma. Nevét onnan nyerhette, hogy zsoltárolvasás alatt a jelenlevők leülhettek.

KATHIZMÁLION /szedálen/: leülő-ének. A kathizmát /zsoltározást/ bezáró tropársor, amit szintén ülve énekeltek. Főleg a reggeli zsolozsma elején található, de előfordul még leülő-ének a kánon III. ódája után, de más istentiszteletnél is. Egy, vagy két tropárból és istenszülő-énekből áll.

KÁNON /gör. mérőnád, szabály/: a bizánci szertartásban, szabályok szerint összeállított énekek sorozatát nevezzük kánonnak. Egy teljes kánon 9 ódából áll. Minden óda alapgondolata 1-1 szentírási énekre alapul.

Szentírási énekek:

1. ódához: Ex 15, 1-19 Mózes éneke a Vörös tengeren való átkelés után.
2. ódához: Deut 32, 1-43 Mózes éneke halála előtt.
3. ódához: I Sám 2, 1-10 Annának: Sámuel anyjának hálaéneke.
4. ódához: Habak 3, 2-19 Jahve dicsőséges eljövetele.
5. ódához: Iz 26, 9-20 Izaiás zsoltára.
6. ódához: Jón 2, 3-10 Jónás imája a cethal gyomrában.
7. ódához: Dán 3, 26-45, és 52-56. A három ifjú a tüzes kemencében.
8. ódához: Dán 3, 57-88.
9. ódához: Lk 1, 46-55. Szűz Mária hálaéneke, és Lk 1, 68-79. Zakariás hálaéneke.

A szentírási énekek alapgondolata fejeződik ki a nekik megfelelő kánonódában. A kánon 2. ódáját csak nagybőjtben használják bűnbánati és fenyegetéseket tartalmazó alapgondolata miatt.

A nagybőjti hétköznapi utrenyéken a kánon csak 3 ódából /triódból/ áll, szombatonként pedig 4 ódából /tetródion/, olykor csak két ódából.

A kánon III. ódája után legtöbbször leülő-ének /kathizmálion/, a VI. után konták és ikosz, a IX. után fényének szokott következni.

A kánon az imaórákon, vecsernyén, Liturgián kívül a napi zsolozsma más részében, és más szertartásokban is előfordul.

Kánonnak nevezik a két Liturgia szertartásában az úgynevezett eucharisztikus csúcsimádságot /:a Győzelmi ének után kezdődő imádságot/ is.

KEHELY: nemesfémből készült, talpas, poháralakú edény. Ebbe tölti a pap az előkészületnél a Liturgiához szükséges bort és néhány csepp vizet. Különböző stílusban készülhet. Részei: kupa, fogantyú, talp. Használatba vétel előtt a diszkosszal és csillaggal együtt a püspök áldja meg.

KERESZTCSÓKOLÁS: főleg a fényesheti utrenyében és vecsernyében előforduló szertartás, amikor az előverses vagy dicséreti sztichirák utáni húsvéti sztichirák éneklése alatt a hívek az ambonon levő paphoz járulnak, és ott a kézikeresztet, Evangéliumot, feltámadás ikonját csókolják meg tiszteletből. A fényeshéten kívül Tamásvasárnap elővecsernyéjének kivételével minden szombat esti vecsernyén és húsvét ünnepzárásának vecsernyéjén fordul elő.

KERESZTHÓDOLÁS: Nagyböjt III. vasárnapján, augusztus 1-én, szeptember 14-én az utrenye nagy doxológiája után végzett szertartás. A pap a keresztet a tetrapodra helyezi, megtömjénezi, azután a hívekkel együtt háromszor éneklí: A te kereszted előtt leborulunk Uram... miközben háromszor mélyen meghajolnak. Ezt a hódolást az utóünnep minden napján megismétlik a Liturgiában a: Szent Isten... éneklése helyett.

KERESZTVETÉS: a kereszt jelének kézzel való lerajzolása az embernek saját magára. A bizánci szertartásúak keresztvetése így történik: a jobb kéz 3 első ujját egybefogva /jelenti a 3 személyben létező egy Istent/, a 2 utolsó ujjat behajlítva /jelenti Krisztusnak két: isteni és emberi természetét/, a homlokról indulva a mellig, aztán a jobb vállról a bal vállra vinni a kezét ezt mondva: Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Keresztet vetünk magunkra mindannyiszor, ha a Szentháromság neveit külön-külön említjük, ha a pap áldását fogadjuk, azonkívül az imádságok kezdeténél és befejezésénél.

KERUBÉNEK: a hívők Liturgiájának első hosszabb éneke. „Kik a kerubokat titkosan ábrázoljuk...” e szavakkal kezdődik. A felajánlott Adományokkal való nagy körmenet előzi meg. Felhívás arra, hogy minden földi gondot félretéve fogadjuk az oltárasztalon majd megjelenő Királyt. Nagycsütörtökön, nagyszombaton, az előszenteltek Liturgiáján más szövegű ének van helyette.

KÉRŐ EKTÉNIA: az a könyörgés-sorozat, amelyben a kérésekre való felhívás e szavakkal végződik: kérjük az Úrtól! Add meg Uram, imádkozzák rá a hívek. A lelki és testi élethez szükséges minden jó kérést magába foglal. A Liturgiában a

nagy bemenet után és a Miatyánk előtt található, az utrenyének és vecsernyének pedig az utolsó részében.

KÉZELŐ /epimanikeia, porucsi/: az a nagyjából henger alakú ruhadarab, amit a diakonus, áldozópap és püspök a szticháron ujjaira húz. Ezzel szorítja le a szticháron ujjait.

KÉZFELTÉTEL /cheirotonia, rukopolozsénie/: a keleti egyházban az egyházi rend három fokának: szerpapságnak, áldozópapságnak és püspöki rendnek feladását jelenti. A kézfeltétel e 3 fokára való felszentelés lényegéhez tartozik a püspök imájával együtt.

A tágabb értelmű kézfeltétel valamiképpen minden szentség kiszolgáltatásának szertartásában is előfordul.

KÉZIKERESZT: az a kisebb méretű, fogantyúval ellátott kereszt, amelyet a püspök vagy pap áldások adására használ. Az áldozópap ritkábban, a püspök pedig szint mindig kereszttel adja az áldást az istentiszteleteken.

KINSZENVEDÉSI EVANGÉLIUMOK: a nagypénteki utrenye keretébe illesztve Jézus szenvedéseinek történetét mondják el a 4 evangélista leírása alapján 12 részletben. Szokás szerint nagycsütörtök este olvassák fel.

KIRÁLYI AJTÓ: az ikonosztázion közepén levő kétszárnyú ajtó neve. A hajóból a szentélybe csak felszentelt személyek haladnak át rajta az istenszolgálat egyes részein. Általában zárva van, sőt függönyt is hóznak mögé, nem is minden istentiszteletre nyitják ki, az istentiszteletek egyes részein is bezárják. Az ajtó két szárnyán az örömhírvétel jelenete látható, és esetleg még a 4 evangélista képe.

KIRÁLYI IMAÓRÁK: a karácsony, úrjelenés előünnepein, és nagypénteken végzett kis imaórák /I-III-VI-IX/ neve. A szokásos imaóráktól hosszabban és ünnepélyesebben végzik. Sztichirák, olvasmányok, apostol és evangélium teszik ünnepélyesebbé és hosszabbá. Egyes zsoltárai helyébe az ünnep gondolatát jobban kifejező zsoltárok kerülnek. Görög nevük: Nagy imaóra.

KIS BEMENET /eiszodosz mikra, malij vchod/: az a körmenet az evangéliumos könyvvel, amelyet a papság a Liturgián tart, az oltárasztalt megkerülve és az ikonosztáz északi ajtaján kijöve. A III. antifona vagy a Boldogságok éneklése alatt történik. Krisztus nyilvános megjelenését szimbolizálja.

KIS EKTÉNIA: a nagy ekténiának megrövidített alakja. Ismét és ismét békeségben könyörögjünk az Úrhoz! felhívással kezdődik, és a nagy ekténia két utolsó kérésével folytatódik, majd fennhang zárja be. A Typikon a Liturgián kívül még sok más istentiszteletnél is többször előírja.

KIS ESTI ÁJTATOSSÁG /apodipnon, povecserie/: a vecsernye után következő, felépítésénél fogva inkább magánjellegű istentisztelet. A hálaadás, bűnbánat, álomra-készület gondolatait tartalmazza. Litiás ünnepeken elmarad.

Végzési rendje: Áldás, szokásos kezdet, zsoltárok.

Hitvallás, kánon, tropárok a szentekhez.

Papi imádságok.

Elbocsátó. Végző megemlékezések.

KISVECSERNYE: a litiás ünnepek előestéjére előírt rövid vecsernye. A zsoltározás, nagy ekténia, kérő ekténia teljesen kimarad belőle, a sztichirák száma csak 4, az áldozópap zárt királyi ajtóknál, egyedül végzi.

KLIROSZ: istentiszteleti értelemben, a templom a szolea északi és déli végén levő hely az énekesek számára. Az énekesek két kliroszba tömörülve vezették a hívek énekét. Nevét talán onnan nyerhette, hogy egy idő után a templomi éneklést teljesen egyházi férfiak /klerikusok/ vették át.

KOLLIVA: főtt búzából, mézből, befőttből és más csemegékből összeállított ételféleség. Eredete visszamegy a IV. századba. Böjti eledel. A Typikon a kolliva megáldását nagyböjt első hetében a pénteki előszenteltek Liturgiájának végére írja elő.

KONDÁK: ének, amely röviden, tömören, képletes kifejezések nélkül szól az ünnep tárgyáról. Szinte minden istenszolgálatban előfordul. Legszebbnek a ka-

rácsonyi kontákat /Ma a szűz.../ tartják. Dallamszerző Szent Román nevéhez fűződik sok konták megírása.

KORONA: az a királyi koronához hasonló fejdísz, amit a püspök istentiszteletek alkalmával visel. A korona abroncsait selyemmel vonják be, aranyhímzéssel és szentképekkel díszítik, a tetején kereszt van. Különféle színekben készülhet. A püspök egyes papokat is kitüntethet vele.

KORONÁZÁS: a bizánci szertartású esküvőknél a mennyasszony és vőlegény fejének koronával való felékesítése. Kifejezi azt a méltóságukat, amivel Isten őket, mint ember-teremtményeket és egy új család fejeit felékesítette. Egyházunk a másodházasságúak esketésénél is előírja a koronázást.

KÖRMENET: ünnepélyes, tömeges felvonulás. Mint vallásos cselekmény a vallásos öröm, hitvallás, ünnepélyesség megnyilvánulására szolgál. A bizánci szertartású egyház inkább a templomon kívüli, a templom megkerülését nevezi körmenetnek. A nagy ünnepekre: húsvét hajnala, húsvét, pünkösd, igazhitűség vasárnapja, nagypéntek, írja elő. Szokásban van még a templom címünnepén is a körmenet. A körmenetek alkalmával 4 ízben 4 evangéliumi részletet olvasnak. A körmenetekhez tartozik még az is, amikor pl. vízszentelések alkalmával a folyóhoz vonulnak, vagy halottat kísérek a temetőbe, stb.

Egyesek körmenetnek szokták nevezni a nagyvecsernye alkalmával tömjénezővel történő, a Liturgián az Evangéliummal történő kis bemenetet, és az átlényegítésre felajánlott kenyérrel és borral történő nagy bemenetet is.

KÖZNAPI VECSEERNYE: a hét köznapjaira előirt, a nagyvecsernyénél egyszerűbb szertartású esti istentisztelet. Menete majdnem megegyezik a nagyvecsernye menetével, de a kathizma vasárnap kivételével mindig a sorrendes, a sztichirák száma 6, hiányzik a körmenet, a hármass ekténia a tropárok végére kerül. A pap mindvégig zárt királyi ajtók mellett csak epitachelionban végzi, köznap formájú elbocsátóval.

L

LÁNDZSA: az a kétélű, külsőre lándzsa alakú kés, amellyel a pap a prozskomidiánál a prozforából a Liturgiához szükséges kenyér-részeket vágja ki. Előképe az a lándzsa, amivel a kereszten meghalt Üdvözítő oldalát megnyitotta a katona. Más, bizánci szertartású helyeken az is szokásban van, hogy vele vágják szét az átváltoztatott Bárányt az áldozás előtt.

LÁTVÁN KRISZTUS...: a vasárnapi utrenyéken a feltámadási evangélium olvasása utáni rövid imádság, amely Krisztus keresztjét, halálát, feltámadását, istenségét, feltámadásának következményeit foglalja röviden össze. Virágvasárnap és pünkösd kivételével minden vasárnap imádkozzuk, azonkívül a szent Ötvened vasárnapjain háromszor, hétköznapjain 1-1-szer, az ünnepek közül áldozócsütörtökön és Keresztfelmagasztaláskor. Elmarad, ha a feltámadás tisztelete az Úr legnagyobb ünnepeinek adja át helyét.

LENTION: az a kendő, amelyet a pap a Liturgián használ, hogy vele a szent edényeket megtörölje, vagy áldozás után kitörölje. Eredetileg piros színű, kb. zsebkendő nagyságú selyem, vagy pamutkendő volt, amit a mai gyakorlatunkban a nyugatról átvett hosszúkás, fehér, háromba hajtott vászonkendő szorított ki.

LITIA: a legnagyobb ünnepek előesti alkonyati zsolozsmájában a kérő ekténia után beillesztett szertartás. Részei: litiai sztichirák, templomtömjénezés, litiai ekténiák.

Ezután tovább folytatódik a vecsernye rendes menete. A tropárok után a pap rövid imával megáldja a litiás készletre előkészített 5 prozforát, búzát, bort és olajat.

A litia szertartását a templom közepén, aterapodra kitett litiás készlet előtt végzik. Nagyszombaton rövidített litia van.

LITIAI KÉSZLET /artoklázion/: az az edény, amelyre litiás ünnepeken az előesti alkonyati zsolozsmán az 5 kenyeret, búzát, bort és olajat helyezik el, hogy a

pap megáldja azokat. Különböztetve formában készülnek. Lényege az, hogy két égő gyertya között van egy kereszt, előtte kis tányéron a kenyerek és búza, mellettük kis edényekben a bor és olaj.

LITIÁS VECSERNYE: az egyházi év legnagyobb ünnepei előestéjének vecsernyéje. Szertartása megegyezik a nagyvecsernye szertartásával. A kérő ekténia fennhangja után éneklük a litiai sztichirákat templomtömjénezéssel, utána következnek a litiai ekténiák, a tropárok után pedig a kenyér, búza, bor, olaj megáldása. Régen összekapcsolták az utrenyével, és mint egész éjjeli virrasztás szerepelt.

LITIÁS ÜNNEP: az egyházi év legnagyobb ünnepei. /Pl. karácsony, úrjelenés, stb./ Ezekre az ünnepekre régen egész éjszakai virrasztással készültek a hívek. Szertartás szempontjából az ünnep előestéjén kis-vecsernye van. Az ünnepi nagyvecsernye litiával és utrenyével⁴¹ összekapcsolva későbbre marad. /A kis esti és éjféli zsoltó elmarad./

Mai gyakorlatunk szerint az ünnep Liturgiájának végén olajkenet van, sok helyen antidór-osztással.

LITURGIA: szó szerint közös tevékenység. Tágabb értelemben liturgia az egyháznak hivatalos szertartása. A bizánci szertartású egyház szóhasználata szerint az a legszentebb istentisztelet, amelyben Krisztus Testét és Vérének áldozzák fel Istennek. /Latin szóval szentmisének nevezik./ A Liturgia kezdete az utolsó vacsoráig megy vissza, amelyen Jézus a kenyeret saját Testévé, a bort pedig Vérévé tette, megparancsolva apostolainak, hogy ők is ugyanazt tegyék.

A Liturgia lényege az, ami az utolsó vacsorán is volt: a kenyér és a bor Krisztus Testévé és Vérévé változtatása, és a jelenlevők részesítése belőle. A Liturgia szertartása főbb vonalaiban az utolsó vacsora szertartását követi: Isten dicsérete, szentírásolvasás, átváltoztatás, áldoztatás, hálaadás.

A Liturgia szertartása sok változáson ment keresztül, amíg a mai formáját elnyerte. A bizánci szertartású egyházban jelenleg az Aranyszájú Szent János és Nagy Szent Bazil nevéhez fűződő liturgia-szöveg használatos. Más országokban

évente kétszer Szent Jakab liturgiáját is végzik. /Az előszenteltek liturgiája a szó igazi értelmében nem liturgia, hanem csak ünnepélyes áldoztatás./

A Liturgia részei: Proszkomidia /előkészület/, hitjelöltek Liturgiája, hívők Liturgiája.

Liturgiát csak felszentelt pap vagy püspök végezhet, más egyházi férfiak csak segédkezhetnek bemutatásánál. Ősi fegyelmünk szerint egy templomban egy napon egy liturgia végezhető.

LITURGIKA: az az egyházi tudomány, amely az egyház hivatalos szertartásainak magyarázatával foglalkozik. Tárgyalja a szertartások keletkezését, történelmi kifejlődését, jelenlegi felépítését, magyarázza végzési rendjét, és eligazítást ad értelmezésére.

LITURGIKON: egyházmegyénkben használt templomi könyv, amelyben a három Liturgia szövege, az imaórák és néhány más szertartás szövege található.

LITURGIKUS VEZÉNYSZAVAK: a szent tevékenységek alkalmával a diakonustól vagy paptól eredő felhívások, amelyek a jelenlevőket valamilyen szent cselekedet megtételére kérik fel. Pl.: Álljunk illően..., Fejeteiket hajtsátok meg..., Emeljük fel szívünket!, Figyelmezzünk!, stb.

M

MAGAS HELY: az oltárasztal mögött levő emelvényre helyezett karosszék a főpap, vagy a szolgálattelvő pap számára. Mellette találhatóak az ülőhelyek a többi szolgálattelvő számára.

MAGASZTALÁS: a vasárnapi és ünnepi utrenyéken a XVII. kathizma, vagy a Sokirgalmú-ének után következő ének-sorozat. A vasárnapi, feltámadást magasztaló ének mindig állandó: Az angyalok gyülekezete elámult...

Az ünnepek magasztaló énekének szövege /Magasztalunk téged.../ zsoltárversekkel váltakozik, Dicsőség... most és...-el ér véget.

Nagy ünnepeken magasztalás van a Liturgián is a Valóban méltó... helyett az ünnep IX. irmoszával. Szövege /Magasztald és lelkem.../ nem azonos az utrenyei magasztalás szövegével.

MAKARIZMA-TROPÁROK: a szent Liturgián a Boldogságok verseire, vagy a Boldogságok utolsó 6 verse után énekelt tropárok neve. Az utrenyei kánon VI. vagy III. és VI. ódájának tropárjai szolgálnak erre. Egyházmegyénkben még a papi temetéseknél van valami nyoma, a Liturgiából teljesen kiveszett.

MANDYÁSZ: az a hosszú, egész testet betakaró, lila selyemből készült sokrán-cú köpeny, amelyet a püspök a templomba bevonulva és onnan eltávozva visel. Elöl legalább két, kis hímezett vagy festett szentkép díszíti.

MARGARITA /gör. gyöngy./: azok a proszforából kivágott apró, kocka-alakú kenyérdarabok, amelyeket a pap a proszkomidiánál a szentek tiszteletére, az élőkről és holtakról való megemlékezésképpen a Bárány mellett és alatt helyez el a diszkoszon. Nevezik részecskének /csasztica/ is.

MÁRTYRIKON: a vértanúk tiszteletére énekelt 1-1 vers a napi zsolozsma folyamán. A hétköznapi zsolozsmában inkább a sztichirák között fordul elő.

METÁNIA /poklon/: a keleti szertartású egyház tiszteletadásának megnyilvánulása. Két fajtája van:

Kis metánia: A törzs meghajlítása derékszögben, miközben a jobb kéz a föld felé hajlik, utána felegyenesedés, keresztvetés.

Nagy metánia /leborulás/ szertartása: meghajlás, keresztvetés, két térdre ereszkedés és a homloknak a földhöz való érintése. A nagy metániát főleg nagyböjtben a bűnbánat kifejezésére használják.

MEZÓRION /mezsdocsászie/: a napi zsolozsmában a I. III. VI. IX. imaóra után beiktatott rövid istentisztelet. Felépítésében hasonlít a rendes imaórák szerkezetéhez. Ezért óraközi istentiszteletnek nevezik. Három zoltárból, tropárokból, papi imákból áll. Végzését a Typikon karácsonya böjtjére és az apostolok böjtjére írja elő.

MÉNEA: az a liturgikus könyv, amely az év folyamán minden napra tartalmazza a napi szent tiszteletére írt, istentiszteleteken használatos énekszövegeket. Az állandó ünnepek istentiszteleteinek szövegeit is a Ménea tartalmazza. A 12 hónapnak megfelelően 12, vagy ettől kevesebb számú könyv: Ménea van.

Nagyon rövid kivonatát Menologionnak nevezzük.

MINTADALLAM /homoioma, podobna/: a szabályostól eltérő dallam a 8 hangon belül. Főleg a sztichiráknál fordul elő, de másfajtajú énekeknél is /tropár, konták/. Az éneklés dallamainak gazdagítására szolgál.

MIROVÁLÁS: litiás ünnepeken a hívek homlokának szentelt olajjal /nem myróval!/ való megkenése. A pap ujjával vagy más eszköz segítségével keni rá az olajat kereszt alakban az emberek homlokára, miközben így köszönti: Krisztus közöttünk! Válasz rá: Van és lesz! Húsvétkor húsvéti a köszöntés és a válasz.

MYRÓ: olajfa bogyójából sajtolt olaj, amelyhez a balzsammal együtt 33 féle illatszert vegyítenek. Szabály szerint a myrófőzés ünnepélyes szertartás, amely nagyhétfőn kezdődik és 3 napig tart. A püspök a nagycsütörtöki Liturgián áldja meg, a megáldás csak neki van fenntartva. Egyes egyházakban az a szokás, hogy a myrót a legfőbb püspök /pátriarka, érsek, stb./ áldja meg, és ő osztja szét az alája tartozó püspököknek. Nem kötelező évente myrót szentelni.

A myrót elsősorban a bérmálás szentségének kiszolgálásához használják, a bérmálás érvényességéhez tartozik hozzá. Más szentelményeknél /pl. templom, szent edények/ is előfordul használata.

N, NY

NAGY BEMENET /Nagy körmenet/: annak a körmenetnek a neve, amely a Kerubének első felének eléneklése után történik. A papság az előkészített és felajánlott kenyeret és bort ünnepélyes menetben az északi ajtón át kijőve a királyi ajtón keresztül az előkészületi asztalról az oltárasztalra viszi. A pap közben kéri Istent, hogy a papságról, a jelenlevőkről, de az elhunytakról is emlékezzék meg az Ő országában.

Ez a körmenet az előszenteltek Liturgiájában is megtörténik, de az már az előzőleg átváltoztatott Baránnal, a hívek folytonos éneklése közben, a pap megemlékező imádsága nélkül.

NAGYBÖJT: a húsvétot megelőző szent idő, amelyben a keresztény ember böjttel, vezekléssel, metanoiával készül a legnagyobb ünnepre: Krisztus feltámadására. Vajhagyó vasárnap utáni hétfővel kezdődik, és Lázár szombatjáig tart.

A nagyhét már Krisztus szenvedéseinek hete.

Egyházunk ősi fegyelme szerint szombat és vasárnap, vagy ünnep kivételével nagyböjt hétköznapjain nincs Liturgia. Szerdán és pénteken az előszenteltek Liturgiáját szabad végezni, a többi nap aliturgikus nap. A napi istentiszteletekben a bűnbánati jelleg kap nagy teret.

NAGY ESTI AJTATOSSÁG: nagyböjt napjain, Karácsony és Úrjelenés, valamint Örömhírvétel éjjelén a kis esti ájtatosság helyett végzett istentisztelet. Terjedelmét tekintve a többi zsoltár és papi imák miatt hosszabb, mint a kis esti ájtatosság. Nagyböjt első hetében Krétai Szent András 4 részre osztott bűnbánati kánonjával kell végezni.

NAGYHÉT: a húsvét ünnepét közvetlenül megelőző hét. Az egyház Krisztus szenvedését és halálát ünnepli rajta. Virágvasárnapkal kezdődik, nagyszombat éjféllal ér véget. Az istentiszteletekben a nagyhét Jézussal történt eseményei tükröződnek vissza.

Nagyhétfőn, kedden és szerdán előszenteltek Liturgiája van evangélium olvasásával. Nagycsütörtökön Bazil-liturgia nagyvecsernyével, püspöki templomokban myró, antimenzion szentelésével, lábmosással. A nagypénteki utrenyén 12 részletben olvassák fel Krisztus szenvedésének és halálának történetét. Délelőtt vannak a királyi imaórák, délután van a nagyvecsernye és körmenet a sírlepelletel, majd annak elhelyezése a szent sírban. Nagyszombaton ősi előírás szerint a Bazil-liturgia késő este van nagyvecsernyével. Régen a hitjelölteket is ezen liturgia alatt keresztelték meg.

NAGY HÓDOLÁS: a nagyböjt V. csütörtöki reggeli zsolozsma neve. Az utrenyéhez a kánont Krétai Szent András állította össze. 300 körüli tropárból áll, és minden tropár végén teljes leborulást ír elő a Typikon. Szokásaink szerint ezt az utrenyét szerdán este végezzük.

NAGY KÁNON: Krétai Szent András főpap által összeállított, 300 körüli tropárból összeszerkesztett bűnbánati jellegű kánon. Az ó- és újszövetségi személyek, és események alapján próbálja a lélek elé állítani bűnei súlyosságát és a megtérés fontosságát. Nagyböjt első hetében 4 részre osztva, V. csütörtökjén pedig az utrenyén teljes egészében eléneklik.

NAGY PROKIMEN: a legnagyobb Úr-ünnepeken /január 6., húsvét 1-2. napja, áld. csütörtök, pünkösd, augusztus 6., szeptember 14., december 25./ a délutáni nagyvecsernyén énekelt 2 prokimen: Ki oly nagy Isten... A mi Istenünk... neve. Ha január 6., augusztus 6., szeptember 14. szombatra, január 6. és december 25. vasárnapra esik, akkor a pénteki vecsernyén éneklik. Fényes héten minden nap más szövegű nagy prokimen van.

NAGY VECSERNYE: a szombat délutánokon, vagy polieleoszós ünnepek előestéjén elvégzett vecsernye neve. Sajátosságai: szombaton mindig az I. kathizma, máskor ennek csak I. antifonája kerül zsololtározásra. A sztichirák száma legalább 6 vagy 8, 10 körmenet van a tömjénezővel, amire a királyi ajtó is kinyílik. Az ünnepeken ószövetségi olvasmányok is szerepelnek. Diákonus is

szolgálhat, az áldozópap a körmenettől felont is visel, a végén nagy elbocsátó van.

NÁRTEX: lásd Előcsarnok.

O, Ö

OKTOÉCH/OSZ/: 8 hangú énektár: az aliturgikus könyv, amely a vasárnapok és hétköznapok istentiszteleteinek hetenként változó énekeit tartalmazza. Nyolc hangra van felosztva. Egy-egy hang a szombat kis vecsernye énekeivel kezdődik, aztán folytatódik a nagy vecsernye, kis esti zsolozsma, éjféli zsolozsma, reggeli zsolozsma, és a szent Liturgia változó énekeivel. Ugyanezekre az alkalomokra /a kis vecsernye kivételével/ a hét minden napjára találunk benne változó énekeket: hétfőn az angyalok, kedden Keresztelő Szent János, szerdán és pénteken a szent kereszt, csütörtökön az apostolok és Szent Miklós, szombaton a vértanúk és megholtak tiszteletére. Természetesen a vasárnap Krisztus feltámadása gondolatának van szentelve. A 8 egyházi hangnemnek megfelelően 8 hétre tartalmazza a fent említett egyházi énekeket, aztán újra az 1. hanggal kezdődik. Használata korlátozott mértékben húsvétkor kezdődik a nagyszombat esti Bazililiturgia vecsernyéje, fényes héten a 7. hang kivételével mindegyik hang vecsernye énekein sorra kerülnek, majd folytatódnak az utrenyei énekekkel. Az Énektár teljes mértékben Mindenszentek vasárnapja után használatos Lázár szombatjáig. A nagy ünnepek a szentek szolgálatai változó mértékben korlátozzák használatát, olykor teljesen ki is szorítják. Nevezik Paraklétikonnak, Vigasztalások könyvének is.

OLAJ: olajfa bogyójából sajtolt folyadék. Hozzátartozik egyes szentségek és szentelmények kiszolgáltatásához. A keresztség és olajkenethez való olajat az áldozópap, a bérmaolajat a püspök áldja meg. Litián is szokott a pap olajat megáldani ezzel mirovál, vagy ezt más szentelményhez /házszentelés/ is felhasználni.

OLTÁR/ASZTAL/: a szentély közepén álló asztal, amelyen a Szent Liturgiát, a legszentebb istentiszteletet végzi a pap. Előírásunk szerint négyszög alakú és négyzet alakú az asztal lapja. Fölötte van a baldachin, de anélkül is előfordul. Készülhet fából, kőből, vagy más nemes anyagból. A püspök szenteli fel, és utá-

na terítőkkal takarja le. Rajta található valamilyen tartóban az Eucharisztia, antimenzion, Evangélium, kereszt, gyertyatartók, esetleg, liturgikus könyv. A bizánci szertartású egyház egy templomban egy oltár felállítását engedi meg.

Egyes országokban oltárnak nevezik az ikonosztázionon túl lévő részét a templomnak /a szentélyt/ az oltárasztalt pedig trónusnak.

OMOFOR: az a széles, mindkét vállat átfogó, elől hátul hosszan lecsüngő ruhadarab, amelyet csak a püspök visel szertartások alkalmával. A püspöki rend jelvénye. Különféle színekben készülhet. Szertartások alkalmával e helyett a nagy omofor helyett jóval kisebbet használ a püspök, amelyet a nyakába helyez csupán, és két oldalt onnan csüng le.

ORÁR /ION/: az a kb. 15 cm széles hosszú szalagszerű ruhadarab, amelyet a diakonus visel a szertartások alatt. Több kereszt, vagy a: Szent, szent, szent, felirat díszíti. A diakonus bal válláról csüng le elől, hátul a bokájáig, de közben elől-hátul is átveti a jobb válla alatt. Különféle színekben készülhet. A diakonusi rend jelvénye. A hypodiakonus kereszt alakban hátul átvetve és elől két oldalt csüngenve hordja.

ÓDA: az istentiszteleti kánonok egy-egy alkotórésze. Az egyes ódák szerkesztésének alap gondolata a kánonnál már említett 9 szentírási énekre épül fel. Minden óda irmossal kezdődik 3-4 kánon-tropár és a záró istenszülő-ének követ. Az utrenyéken az ódákat a katavászia zárja le. A teljes kánon 9 ódából áll, de évközben csak 8 ódát tartalmaz, mivel a 2. ódát csak nagyhéten használják. A nagyböjti kánonok sokszor csak 3 /tri/ ódát, ritkán 2 /di/ ódát, olykor 4 /tetra/ ódát tartalmaznak. Erről nevezik el az ilyen felépítésű kánonokat.

ÖTVENEDKÖZÉP: a húsvét és pünkösd közti szentidőszak megfelelése. Utalás arra az eseményre, hogy Jézus az ünnep felének időszakán felment Jeruzsálembe és elmondta az élő vízről szóló tanítását. Az inaszakadtról elnevezett vasárnap utáni szerdára esik polieleoszos ünnep, egy hétig tartó utóünnep, ünnepzárással.

ÖV /dzóni, pojasz/: az a kb. 4-5 ujjnyi ruhadarab, amellyel a teljes liturgiai díszít
öltő pap az szticháront körülkötí derekán.

P

PANAGIA /gör. legszentebb/: az a bizánci szertartású egyház szóhasználata szerint az Istenszülő állandó jelzője.

Jelenti egyben azt a vastag láncon függő, nagy méretű Jézust, Istenszülőt, nagyon ritkán szentet ábrázoló medált, amelyet a püspök visel a nyakában. A püspöki rend jelvényeihez tartozik.

PANNYCHIDA /helyesebben: pannyichis/: egész éjjeli virrasztás a halott mellett. Ma azt a rövid halotti szertartás nevezik így, amelyet a temetés előtt a kóporsó beszentelésénél végez a pap. Az énekes gyászliturgiának kiegészítő része, bár attól elkülönítve is lehet végezni. A szokásos kezdettől, 4 tropárból és az azt követő halotti ekténiákból áll, a tropárok éneklése alatt a pap végig tömjénezi a templomot. A fényes heti pannyichidában a kezdő áldás után a fényes heti szokásos kezdetet énekeljük el helyette, amit a halotti ekténia és a: Látván Krisztus... elmondása követ.

PARAKLÉTIKON: lásd Oktoéchosz.

PARAKLISZ: az Istenszülő tiszteletére szerkesztett ájtatosság. Hasonlóságot mutat az utrenye szerkezetével. Zsoltárok, tropárok, kánon, Evangélium, Istenszülő tiszteletére való sztichirák, majd a minden jó kérésre való tropárok, ekténiák következnek, végül a záró ima és elbocsátás. Előírás szerint augusztus 1-14-ig, Nagyboldogasszony böjtjében a kis esti zsolozsma után kellene végezni.

PARASZTÁZ: a halottakért végzett hosszabb szertartás. Szerkezete a temetéshez hasonlít, de a bolgár énekek, boldogságok, olvasmányok helyett a kánont éneklük benne. Egyaránt szokásos a végzése halottvirrasztáskor, templomban, temetőben. A végén pannyichida zárja le a szertartást.

PARIMIA: ószövetségi Szentírásból való olvasmány egyes istentiszteleteken. Rendszerint nagy ünnepek vagy nagy szentek elővecsernyéjén fordulnak elő. Legalább 3 parimiát olvasnak, olykor többet is. Előfordul még ezenkívül vecser-

nyés Liturgiákon, vízszentelésen, főleg a nagyböjti istentiszteleteken, királyi imaórákon/itt csak 1!/. A nagy ünnep ószövetségi előképéről, vagy a szent életével kapcsolatos eseményről, jellemvonásáról van benne szó. Néhány nagy szent vecsernyéjén ószövetségi parimia helyett újszövetségi olvasmány van.

PASZKÁLION: húsvéti táblázat. Évekre előre kiszámítva tartalmazza a húsvétnek és a vele kapcsolatos mozgó ünnepek dátumát. Az elsőt Római Hyppolit készítette a 222-223. évekre. Később az lett a szabály, hogy az alexandriai pátriarka közölte az úgynevezett húsvéti leveleiben az egész egyházzal a húsvét dátumát.

PÁSZKA /héb. átmenet/: a húsvét ünnepére sült kalács neve. A tetejét különféleképpen díszítik, és húsvét ünnepén a pászkaszentelés alkalmával áldják meg.

PÁSZKASZENTELÉS: szűkebb értelemben a húsvéti kalácsnak: a pászkának megáldása. Tágabb értelemben a többi húsvéti eledelnek megáldását is jelenti. A nagyböjt végén /amikor ezektől az eledelektől egész nagyböjtben tartózkodtak/ a templomba hozzák, hogy húsvétkor első ízben az egyház áldásával fogyasszák el azokat. Szokásunk szerint a szent Liturgia amboni imája után a pap először megtömjénezi, majd néhány áldó imádság elmondása után szenteltvízzel hinti meg a hozott eledeleket.

PÁSZTORBOT /paterizza/: fémből készült egyenes bot, amelynek felső végét kereszt díszíti, és a keresztet két oldalról kígyófej veszi körül. A püspökszentelésnél ünnepélyesen adják át az új püspöknek. A felsőbb kormányzói hatalom jele. Csak a püspök használhatja.

PECSÉT: a proszforán levő négyzet alakú rajzokat, közepén kereszttel, és a kereszt ágai között IC XC NI KA felírással.

PENTEKOSZTÁRION: a Szent Ötvened könyve. Az a liturgikus könyv, amelyben a húsvéttól mindenszentek vasárnapjáig terjedő időszak énekei találhatóak. Az Oktoéch-ből is tartalmazza a szükséges énekeket, ezért annak használata a Szent Ötvened tartalma alatt szükségtelen.

POKLONA: leborulás. Így nevezik szlávul a nagy hódolást, ami meghajlásból, keresztvetésből, térdreborulásból, és a homloknak a földre való érintéséből áll. Nagyböjtben gyakori bűnbánati cselekedet.

Egyesek pöklonának nevezik a nagyböjt V. szerdáján végzett Krétai Szent András kánonjának végzését is a sok leborulás miatt.

POLYCHRONION: lásd Éltetés.

POLYELEJ /sok irgalom/: Az énekelve végzett 134-135. zsoltár neve a bizánci szertartású reggeli istentiszteleten. Nevét onnan nyerte, hogy az „irgalom” szó sokszor fordul elő benne. Mai gyakorlatunk szerint erősen megrövidítve végzik.

POLYELEOSZOS ÜNNEP: az a hétköznapra vagy vasárnapra eső ünnep, vagy vasárnap is, amelyiken a Polyelej-t a Sokirgalmú éneket éneklük. A nagyobb ünnepek közé tartozik még ha templomi ünnep is csupán, ünnepi elővecsernyével, az utrenyén evangéliummal és ünnepi renddel, a Liturgián pedig az ünnep énekeivel és szentírási olvasmányjaival.

POLYSZTAURION: a püspöknek sok apró kereszttel díszített szakkosza.

PRIMIKÉRIÓN: vastagabb gyertya, amelyet a püspöki liturgiákon égetnek.

PROTHEZIS: lásd Előkészületi asztal.

PRÓFÉTIKON: a próféták jövendöléseiből való olvasmány az istentiszteleten. Nagyböjtben az együtt végzett III-VI. imaórán fordul elő főleg, és a nagyszombati utrenyén.

PROKIMEN: az istentiszteleteknél a szentírási olvasmányokat bevezető zsoltárvers. A Liturgiában az apostoli szakasz, a reggeli szolgálaton az Evangélium, az alkonyati zsolozsmán az ószövetségi olvasmányok előtt éneklük rendszerint. Az alkonyati zsolozsmában mindig meg van akkor is, ha Szentírást nem olvasnak. Máskor is előfordulhat szentírási olvasmány nélkül, pl. nagycsütörtök este. Az imaórák közül a királyi imaóráknál van prokimen, a többinél nincs. Olykor 2-3 prokimen is előfordul, pl. nagypéntek este. Végzési rendje: Prokimen-vers, zsoltárvers, újra a prokimen-vers.

PROSZFORA: pogácsa-alakú áldozati kenyér, amelyből a pap a prozskomidiánál a Liturgiához szükséges kenyér-részeket lándzsával kivágja. Tetején négyzet-alakú pecsét van kereszttel, és IC XC NI KA felírással. Anyaga búzaliszt, kevés só és víz, élesztő, tehát kovászos kenyér. Vannak, akik a prozforát két réteg tésztából készítik, utalva ezzel Jézus kettős természetére. A rétegi előírás a Liturgia végzésére 5 prozforát rendel el.

PROSZKOMIDIA: a kenyér és bor előkészítése a Liturgiához. Nem nyilvános része ennek. Jézus rejtett életét jelképezi, ezért a szentély északkeleti részén, külön erre a célra felállított kis asztalon végzi a pap csendben, a Liturgia előtt. A prozforából kivágja a Bárányt, miközben Izaiás jövendölését mondja el Isten megölt Bárányáról, aztán bort és vizet önt a kehelybe, Szent János evangélista elbeszélését említve. Aztán vágja ki és helyezi el az apróbb kenyér-részecskéket a szentek tiszteletére, majd az élők és holtak emlékezetére. Az adományokat külön-külön és együttesen letakarva, felajánló imát és elbocsátást mondva tömjénezéssel ér véget. Ha a Liturgia vecsernyével van összekötve, a prozskomidia a sztichirák alatt történik.

PSZALTÉRION /pszaltir/: zsolttároskönyv, a 150 zsolttárt tartalmazó könyv neve. A 150 zsolttár 20 kathizmára felosztva található benne. A bizánci szertartású egyház évközben hetente egyszer, nagyböjtben pedig kétszer imádkoztatja el. Fényeshéten viszont alig használatos. A Pszaltérion zsolttárai szinte minden istentiszteletnek alkotóelemei közé tartozik. Általában ülve imádkozzák.
/Kathizma/

PÜSPÖK /episzkoposz, episzkop/: az az egyházi férfiú, aki az egyházi rend szentségének legmagasabb fokán áll. Rendes joghatóságánál fogva valamelyik egyházmegye élén áll, mint az apostolok utódja; mint főpásztor hatalmát isteni jogon birtokolja. A katolikus egyházban inkább a római pápa nevezi ki, de a bizánci szertartásúaknál választhatják is, ilyenkor a pápa megerősíti.

Az áldozópap püspökké szentelése a szent Liturgia prokimenje előtt, a háromféle hitvallás letétele után kézfeltétellel megy végbe. Szentelését legalább 3 püs-

pök végzi. A keleti egyház gyakorlata szerint a püspököket szerzetesek közül választják.

R

REFRÉN: zsoltárból vagy máshonnan vett rövid vers, amelyet hosszabb énekfüzerek vagy zsoltárok versei között ismételtnek. Jelenlegi gyakorlatunkban a temetéseknél és húsvéti kánonban használjuk.

RIPIDION: kör alakú fára festett, vagy fémbe vésett hatszárnyú szeráfábrázolás. Hosszabb nyéllal látják el és azért hordozni is lehet. Főleg a liturgiai kis- és nagybemenetnél használják és evangélium-olvasáskor. Templomon kívüli körmenetnél lobogó helyett is hordozzák. Kisebb formájú alakjával a diákonus legyezi Hitvallás után az oltárasztalon levő szent adományokat. A láthatatlanul jelenlevő szent angyalokat jelképezik.

S, SZ

SAJÁTDALLAM /idiomelon, számoglász/: az az istentiszteleti ének, amelynek a szokásos hangnemen belül saját dallama van. Ez más énekeknek is mintájául szolgálhat ugyanazon a hangon belül.

SAS /orlec/: négyzet alakú vászonra festett kép. A püspöknek fallal körülvelt székvárosát ábrázolja, előtte folyóval, fölöttük a magasságban egy sas lebeg. Püspöki szertartásokon a püspök lábai alá terítik, azon állva adja az áldást.

SIRLEPEL /epitáfion, plascennica/: az a nagyobb méretű, téglalap alakú kendő, amelyet Jézus sírbetételének emlékére helyeznek el a nagypéntek esti szertartás végén a szentsírba. Legtöbbször a halott Jézus alakját festik rá, de az is előfordul, hogy a Krisztus testét végtisztességben részesítő személyeket: József, Nikodémus, Istenszülő, Magdolna, is mögé festik. A nagypénteki vecsernye végén körmenetet tartanak vele, úgyszintén a nagyszombati utrenye végén is, majd a szentsírba helyezik. A nagyszombati éjféli szertartás végén a feltámadási szertartás előtt ünnepélyesen viszik át az oltárasztalra, és ott marad húsvét ünnepzárásáig.

SOKIRGALMÚ-ÉNEK, SOKIRGALMÚ ÜNNEP: lásd Polyelej.

SYNAXÁRION: az ünnepnek, vagy az aznapon ünnepelt szentek rövid élettörténetét tartalmazó néhány mondat. A Méneában a kánon VI. ódája után található a konták és ikosz után.

SYNAXIS /gyülekezet/: emlékünnep. A bizánci szertartású egyház sajátos ünneplési rendje szerint a nagy ünnepekre következő napon templomi ünnepként megünneplik azokat a személyeket, akik a nagy ünnep titkánál fontos szerepet játszottak. Pl. karácsony után Istenszülő synaxisa, Úrjelenés után Keresztelő Szent Jánosé, stb.

Synaxis még az egy csoportot alkotó szentek közös emlékünnepe: Pl. november 8. az angyalok synaxisa.

SZABADNAPOK: a bizánci szertartású egyház szokása és rendelkezése, hogy a nagy ünnepek után a nagy öröm miatt, vagy részben az ünnepet megelőző böjt szigorúságának kárpótlásaként minden napra és minden étkezésre felmentést ad bármilyen étel elfogyasztására. Ilyen alkalmak: karácsony, húsvét, pünkösöd utáni hét, és a vámosról és farizeusról elnevezett vasárnap utáni hét.

SZAKASZ: az egyes istentiszteletekre, főleg a szent Liturgiára előírt apostoli és evangéliumi olvasmány. Mindegyik Evangélium, és az Apostolok Cselekedetei külön osztja szakaszokra saját tartalmát. /Máté 116, Márk 71, Lukács 116, János 69, Apcs. 57 szakaszból áll./ Az apostoli levelek a katolikus levelekkel kezdve 335 szakaszt alkotnak. Egyes jelentősebb szakaszok többször is felolvasásra kerülnek az év folyamán.

SZAKKOSZ: a diákonus sztychárionjához hasonló, valamivel attól szélesebb és rövidebb ruha, amelyet a püspök visel a Liturgián vagy más szertartáson az áldozópapi felon helyett. Egykor császári ruha volt, egyes főpapok kitüntetésképpen kapták. Különbőféle színben és anyagból készülhet. Kizárólag püspöki istentiszteleti ruha.

SZENT EFRÉM FOHÁSZAI: a nagyböjti istentiszteletek végén a pap által elimádkozott három fohász, amelyet teljes leborulás követ. Szövege: Életem Ura és Uralkodója... Ajándékozd inkább szolgáltnak... Igen Uram és Királyom... Nem imádkozzák a szombati, vasárnapi, ünnepi, tehát nem bűnbánati jellegű napokon.

SZENDELTVIZ: egyházi áldással megszentelt víz. Előképe a választott népnél is megtalálható: a bűn vize, amely a bűnt eltörölte. /Móz IV. 8, 7/ Használata szinte egyidős a keresztény egyházzal. Régebben a lakások megszentelésére használták, a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásánál ma is gyakran szerepel. A bizánci szertartású egyház Úrjelenés napján nagyon ünnepélyesen, augusztus 1-én kisebb ünnepélyességgel szokta a vizet megáldani. Egyszerű formával bármikor szentelhető víz.

SZENDELTVIZHINTŐ: eredetileg izsópból, zöld ágakból vagy más virágokból összeállított csokor volt, amellyel a szenteltvizet széthintették. A mai, fémből készült, gömb alakú formája nyugati hatásra került szertartásunkba.

SZENTSÉGTARTÓ /darochranyiteljnica/: az Eucharisztiaának a betegek számára kenyér-szín alatti őrzésére rendelt szent edény az oltárasztalon. A különféle időkben különféle formái voltak: galamb, koporsó baldachinnal, doboz, templomocská kihúzható fiókkal, fedeles kehely.

SZENTSIR: a királyi ajtó előtt, a templom közepén vagy oldalsó részén felállított asztalalakú emelvény, amelyre nagypénteken a vecsernye végén a sirleplel helyezi a pap. Emelkedhet fölötte baldachin is. Virággal, égő gyertyákkal díszítik. A feltámadási szertartás után vagy elbontják, vagy a feltámadt Jézus képét helyezve belé, ünnepzárásig a templomban hagyják.

SZERTARTÁS: azok a jelek és külső cselekmények, amelyek között a nyilvános istentisztelet történik. Rendeltetésük az, hogy a belső istentiszteletet méltóképpen kifejezésre juttassák, jelentőségét érzékeltessék, és az istentiszteleten jelenlevők áhítatát fokozzák. A ma is meglevő szertartások az idők folyamán alakultak ki, szabályozása elsősorban az egyházi fensőségre tartozik.

SZÉMÁNTÉRION: láncon lógó fagerenda, amelyet ütögetve hívták istentiszteletre a híveket. Tehát kezdetben a harangot helyettesítette. Lehet kézben is vihető hosszabb deszkadarab, amelyet pl. körmenet elején visznek, és azzal adnak bizonyos ütemet a körmenethez. Átalakult formáját nagycsütörtök estétől kereplő néven ma is használják.

SZIVACS: az a vékony kis tengeri-szivacs darabka, amellyel a diakonus áldozás előtt az átváltoztatott Szent Kenyér darabjait a kehelybe juttatja, áldozás után pedig a kelyhet kitöröli. Egyházmegyénkben nem használatos.

SZOKÁSOS KEZDET /nacsalo obicsnoje/: az az imádság-sorozat, amellyel a bizánci szertartású egyház nyilvános istentiszteleteit rendszerint megkezdi. Réselei: Kezdő papi áldás, Mennyei Király... Háromszorszent... Dicsőség... most és... Szentháromság könyörülj... Uram irgalmazz /3/, Dicsőség... Miatyánk...

Mert tied az ország... Uram irgalmazz /12/, Jertek imádjuk... Az istendicséretnek és bűnbánatnak gondolatai váltakoznak benne.

A fényesheti szokásos kezdet a pap kezdő áldásából, a húsvéti tropár és előversei énekléséből áll. A húsvéti idő szokásos kezdetében a papi áldás után a húsvéti tropár háromszoros éneklése következik, a többi szokás szerint, de pünkösdig elmarad belőle a: Mennyei Király... ima.

SZOLEA: a templom hajója és az ikonosztázion között levő, legalább egy lépcsővel magasabb tér. A pap és a diakonus gyakran tartózkodik istentiszteletek alkalmával a szoleán. A két szélén van az énekesek helye.

SZTICHÁRION: fehér vászonból vagy színes selyemből készült hosszú, bokáig érő ing, amelyet az áldozópap és a püspök első ruhaként vesz magára, ha teljes díszbe öltözik. Erre veszi fel a többi liturgikus ruhát, és övvel köti össze a szticháront a derekán. A diakonus és alsóbbrendű segédkezők sztichárijuk selyemből készült színes ing.

SZTICHIRA: énekvers: az ünnep titkát, a hetinap liturgikus gondolatát vagy a napi szent erényeit magasztaló ének, amelyet rövid zsoltárversre: sztichosz-ra énekelnek. Rendszerint az esti és hajnali istentiszteleten, litiánál és a királyi imaóráknál fordulnak elő a zsolozsmában. A zsolozsmán kívül sok más istentiszteletnél, szertartásnál is előfordulnak, ezeknek megfelelő tartalommal. Ismerünk „Uram tehozzád...” utánra való, előverses, dicséreti, litiai, evangéliumcsókolási, keresztcsókolási sztichirákat. A 8 hangnemnek megfelelő, vagy min-tadallamokon éneklük.

SZŰZ MÁRIA MAGASZTALÓ ÉNEKE: /Lk 1, 46-/ a vasárnapi és hétköznapi utrenyéknél állandó része, úgy, hogy minden verse után a: Ki a Keruboknál tiszteltebb... kezdetű egyházi költeményt énekelnek refrénül. Nagy ünnepeken vagy nagy szent napján az ünnepet vagy szentet magasztaló ének szerepel helyette.

SZYNDON: az a bő, kabátszerű, fehér vászonból készült ruha, amelyet a püspök az oltárszentelésnél vesz a liturgikus ruhák fölé, hogy ezzel kímélje díszes ruháit az esetleges szennyeződéstől.

SZYNDIKON KÁNON /zsinati kánon/: Nagyböjt I. vasárnapjára, az igazhitűség vasárnapja liturgiájának végére előírt megemlékezés. A szentképekkel, lobogókkal tartott körmenet után felolvassák a zsinatok ünnepélyes határozatait az igaz hitről, éltetik az igazhitű főpapokat, elítélik a tévtanítókat. Egyházme-
gyénkben egyáltalán nincs szokásban.

TAKARÓK: azok a liturgikus ruhadarabok, amelyekkel a pap a proszakomidiánál a szent edényeket takarja le. A kehelyre kerül a kis takaró, a diszkoszra a közép-takaró, a kettőre együtt a nagy takaró: az aerion. A liturgikus ruha anyagából készül, a színével is megegyezik. A kis és közép-takaró oldalán lecsüngő résszel készül.

TEPLOS: a keresztény egyházban a nyilvános istentisztelet és az istentiszteletre összegyülekezett hívek helye. Három részből: az előcsarnok, hajó és szentélyből /oltár/ áll. A bizánci szertartású templom mindig keletnek fordulva építi szentélyét, a hívek is kelet felé fordulva imádkoznak a pappal együtt. Bár a templomot Isten imádására építik, mégis valamely szentnek oltalma alá helyezik vagy valamelyik hittitokról nevezik el. Ez a templom címe vagy védőszentje. A templom hajóját a szentéjtől a díszes ikonosztácion választja el. A templom építéséhez püspöki engedély kell, elnyerése után áldják meg és helyezik el az új templom alapkövét. A kész templomot a püspök ünnepélyes szertartással szenteli fel vagy megbízottja áldja meg kevésbé ünnepélyes szertartással. Ilyenkor történik az oltárasztal felszentelése is a többi berendezési tárgyakkal együtt. Végül az új templomban bemutatják az első szent Liturgiát.

A templom lehet a püspök székesegyháza, valamelyik egyházközség parochiális temploma, vagy fiókegyház, szerzetház temploma.

TETRAPOD: négy lábú asztal, amelyet egyes szertartásoknál /pl. esketés, litia, keresztódolás/ használnak. Ilyenkor a szertartáshoz szükséges szent tárgyakat helyezik rá. Sok helyen analogion hiányában a tetrapodra teszik a templom védőszentjének vagy az ünnepnek ikonját is.

TÉRDELÉS: az istentiszteleteken vagy annak egy részén két térden való állást jelent. A bizánci szertartású egyházban a térdelés bünbánati cselekmény, és ezért főleg a nagyböjti időben alkalmazzák. Előfordul még papszentelésnél, vagy olyankor, amikor a diakonus erre szólít fel: Térdet hajtva könyörögjünk az Úrhoz! A niceai zsinat /325/ vasárnapokra és húsvéti időre kifejezetten tiltja a térdelést.

TÉRDHAJTÁSI IMÁK: A Pünkösöd 1. napi vecsernyére elrendelt hosszabb imádságok. Ez a felszólítás vezeti be: Térdet hajtva könyörögjünk az Úrhoz! A résztvevők valóban le is térdelve hallgatják a papnak szintén térden állva mondott imádságát. A Szentlélek leküldéséért, a bűnök bocsánataért és a holtak lelki nyugalmaért történnek benne kérések. Az I. imát a prokimen után, a II.-at a hármaskör után, a III.-at pedig az: Add Urunk... után imádkozza a pap.

THALASSZIDION: a szentély apszisának falában levő lyuk, amelybe a már használatra alkalmatlan és éppen ezért elégetett szent ruhák stb. hamuját öntik, hogy azt megvédjék minden tiszteletlenségtől.

TÖMJÉN: fának a gyantája, amely tűzparázson elégve fölfelé szálló, kellemes illatú füstöt ad. Az ég felé szálló imát és áldozati cselekményt jelképezi, azért már az Ószövetségben is használták. A keresztény egyház jobban az üldözések megszűnése után alkalmazta, mivel a szertartások külső fényét emelte. Jelenleg is szokásban van az egész templomnak vagy csak egy részének, személyeknek vagy tárgyaknak megtömjénezése. Szentelményeknél és áldásoknál a szentelt vízzel való meghintés gyakran tömjénezés követi.

TÖMJÉNEZŐ: három láncon függő, félgömbalakú fémedény, amelybe parazsat helyeznek, a parázsra pedig a tömjént szórja a pap. Erre engedi rá a negyedik láncon levő, szintén félgömbalakú nyílásokkal ellátott tetőt, amelyen át a jó illatú tömjénfüst a levegőbe kerül.

TÖMJÉNEZÉS: az az istentiszteleti cselekmény, amelyben a szertartást végző pap vagy az egész templomon végigmenve az egész templomot, vagy csak a szentélyben, jó illatú tömjénfüsttel illatosítja be a levegőt. Előképe a mindennap bemutatott ószövetségi tömjénáldozatot. A tömjénezés sok istentiszteletnél szokásos, főleg az Evangélium olvasásával kapcsolatban vagy a szent Adományoknál. Bizonyos ünnepélyességet ad az istentiszteletnek. Sok tárgy megáldásánál a szentelt vízzel való meghintés után a tömjénezés következik.

TRIÁDIKON: általában minden, a Szentháromság tiszteletére szerkesztett ének. A vasárnapra szóló éjféli istentiszteleten triádkon kánont, a nagyböjt hétköznapi utrenyéken a tropárok helyett triádkon tropárokat találunk.

TRIKÉRION: hármagyertya. A püspöki szertartásokon használatos háromágú gyertyatartó, amelynél az égő gyertyák vagy az égő részüknél vagy középen összefonódnak. A három Személyben létező egy Istenről szóló hittitok látható kifejezése. Csak a püspök használhatja a dikérionnal együtt. Többször e két gyertyával adja az áldást.

TRIÓDION: a Nagyböjti énektár neve. Az a templomi könyv, amelyben a Városról és farizeusról elnevezett vasárnaptól Nagyszombatig terjedő időszak istentiszteleti énekei találhatóak. Nevét onnan kapta, hogy a benne előforduló kánonok nagy része csak 3 /tri/ ódából áll. Ebben a könyvben találhatóak a teljes, 9 ódából álló kánonok is, mivel a kánonok II. ódáját nagyböjti időben használják. Tágabb értelemben azt az időszakot is Triódnak nevezik, amelyben ezt a könyvet használják.

TROPÁR/ION/: az ünnepek főéneke. Az ünnep tárgyát, vagy az ünnevelt szent élettörténetét mondják el többnyire hasonlatokban /trópusokban/. Nincs olyan zsolozsmarész a nap folyamán, ahol ne fordulna elő tropár, ezenkívül szinte minden szertartásban megtalálható. Legtöbbször a konták nevű énekkel együtt fordul elő.

Tropárnak nevezzük a kánon egyes ódáinak irmosz utáni alkotórészeit.

TRÓNSZÉK: a püspök díszes ülőhelye a templomban. Az egyik trónus a hajóban, jobboldalon áll. Ez, emelvényen lévő díszes szék, felette kis faragott baldachinnal. Itt tartózkodik a püspök a Liturgia első részénél, vagy más istentiszteletek alatt. A másik trónszék a szentélyben van, az oltárasztal mögötti magas helyen.

TYPIKA: lásd Előábrázoló antifonák.

TYPIKON /Usztáv/: utasítás. Az a könyv, amely az istentiszteletek szabályos végzéséhez is ad utasítást, másrészt az egyes vasárnapok, emléknapok, ünnepek,

stb. összehalálkozásánál ad elirányítást a papnak és kántornak az istentisztelet végzéséhez.

U, Ü

UTÓÜNNEP: a bizánci szertartású egyház szokása, hogy a nagyobb ünnepek után istentiszteleteiben még több napon át emlékezetben tartja a nagy ünnep eseményét. A zsolozsma és a Liturgia változó részei helyére csaknem mindig az ünnepi szövegek kerülnek, az istenszülő-ének helyét pedig teljesen az ünnepiek foglalják el. Az utóünnepek általában egy hétig tartanak, néhány azonban rövidebb tartamú. /Február 2., szeptember 8./

UTRENYE /orthrosz/: a bizánci szertartású egyház reggeli istentisztelete. Időtartamát és ünnepélyességét tekintve beszélhetünk hétköznapi és vasárnapi /ünnepi/ utrenyéről. A hétköznapi reggeli zsolozsma részei: kezdő áldás, hexaszalmosz, nagy ekténia, tropárok, kathizmák, kánonok, dicséreti zsoltárok, olvasott doxologia, ekténiák, előverses sztichirák, elbocsátás. A vasárnapi és ünnepi reggeli zsolozsma sokirgalmú énekkel, ünnepi magasztalással, evangéliummal, énekes nagy doxológiával bővül és lesz ünnepélyessé. Nagyböjtből, fényeshéten, vagy néhány más alkalommal rendkívüli előírásokkal végzett utrenye van. /Pl. nagypénteken./

ÜNNEP: valamilyen vallási esemény vagy szent tiszteletére szentelt nap. Eredete visszanyúl Isten törvényére, amely a 7. napot tette ünnepnappá, a pihenés és lelki összeszedettség napjává. Isten ószövetségi népénél a 7. napon kívül más ünnepnapok is keletkeztek. A keresztény egyház az Úr napjának megünneplését átvette a zsidóktól, de a vasárnapra helyezte, Krisztus feltámadása és a Szentlélek lejövetelének emlékére. A vasárnapokon kívül az üldözések megszűnése után egymásután alakultak ki a ma is meglévő ünnepek. Naptári elhelyezkedésük szerint vannak állandó ünnepek, amelyek a naptárnak mindig ugyanarra a napjára esnek, és vannak mozgó ünnepek, amelyek a húsvéhoz alkalmazkodnak: ezek a hétnek mindig ugyanarra a napjára esnek, de a hónapnak nem. Rangsorolás tekintetében beszélünk doxológiás, polieleoszos, litiás ünnepekről, ezeken belül nyilvános és csak templomi ünnepekről.

ÜNNEPZÁRÁS: a nagy ünnepek utóünnepének legutolsó napja. Az istentiszte-
letek énekei még egyszer összefoglalják az ünnep eseményét. Doxológiás jelzé-
sű nap szokott lenni.

VASÁRNAP: a kereszténység heti ünnepnapja. A Szentírás tanúsága szerint már az őskeresztények is ezt ünnepelték a zsidó szombat helyett és Krisztus feltámadásának emlékére szentelték. Ez volt az Úr napja. A vasárnap megszentelésében két elem van: az istentiszteletnek és a munkától való tartózkodásnak parancsa. A bizánci szertartású egyház az év folyamán néhány kivétellel minden vasárnapot Krisztus feltámadása emlékének szentel még nagybőjtben is. A feltámadás tiszteletét csak a legnagyobb ünnepek szorítják ki: Úrjelenés, virágvasárnap, pünkösöd, úrszínváltás, keresztfelmagasztaltatás, karácsony. Az egyes vasárnapoknak az egyházi évben különleges elnevezésük van, vagy a Liturgián olvasott Evangélium szerint: pl. Tamásvasárnap, vagy valamilyen szertartás miatt: pl. kereszthódoló vasárnap, vagy valamelyik ünneppel való kapcsolata miatt: pl. Úrjelenés előtti, utáni vasárnap, vagy az aznap ünnepelt szentek miatt: pl. zsinati atyák vasárnapja.

VECSERNYE /heszperinon/: alkonyati zsoltó, a bizánci szertartású egyház liturgikus napjának első istentisztelete. Részei: A pap kezdő áldása és a szokásos kezdet után a zsoltárok. A pap ezalatt esti papi imádságokat mond. Sztichirák, esti énekek, ekténiák, újra sztichirák következnek, végül Simeon hálaéneke, befejező tropárok és elbocsátás.

Időtartamát és ünnepélyességét tekintve kis, köznapi és nagyvecsernyéről beszélünk. A legnagyobb ünnepek előtt a nagyvecsernyébe litiát is iktatnak, és összekapcsolják a reggeli istentisztelettel. Néhány alkalommal a vecsernyét Liturgiával is összekapcsolják, ilyenkor a vecsernyének kb. a felét végzik, folytatva a liturgia olvasmányaitól.

Néhány esetben különleges előírás-szerinti vecsernye van. Nagybőjtben az első felét vasárnap délután ünnepélyesen, nagyvecsernyei renddel végzik, a másik felétől egyszerűbbé válik a menete, a végén pedig tropárok helyett bűnbánati leborulások vannak. Húsvét fényes hetében a húsvéti szokásos kezdet után elma-

radnak a zsoltárok, mindennap teljes díszben végzett ünnepi nagyvecsernye van, a 8 hang feltámadási énekei közül mindig mással, a végén pedig húsvéti előversekkel, keresztsókolással, húsvéti sztichirákkal. Ritkábban a csonka nagyvecsernye is előfordul, amikor a kérő ekténia után azonnal elbocsátás történik.

VIRRASZTÁS /szjenoscsnoje bdénije/: a litiás ünnepek előestéjén a litiás nagyvecsernyét összekapcsolják a reggeli istentisztelettel, elhagyva a kis esti és éjfélí ájtatosságot. Ha teljes terjedelmében elvégeznénk, kitöltené az éjszaka nagy részét és valóban virrasztás lenne. Egyházmegyénkben így nem használatos.

VIZSZENTELÉS: az év folyamán többször is előforduló legelterjedtebb szentelmény. A legünnepélyesebb és leghosszabb szertartású vízszentelés Úrjelenés ünnepén, január 6-án van, a lehetőség szerint folyóvíznél vagy kútnál, szükség esetén a templomban egy nagyméretű edénynél. Hosszú szentírási olvasmányok, ekténiák után a pap szent Szofróniosz imájának elmondása közben először a Szentháromságot jelképező mindegyikével keresztalakot jelez a vízre, majd áldó jobb kezével, végül a vízbe merített kereszttel.

Rövidebb forma az augusztus 1-i vízszentelés: tropárok, ekténiák, rövid szentírási olvasmányok után rövid imával és a keresztet vízbe merítve történik a vízszentelés. A szükség esetén bármely napon történő vízszentelés formája ettől is egyszerűbb: zsoltár, tropár, rövid ima közben történik a kereszt vízbe-merítése.

Z, ZS

ZÁRÓIMA: a zsolozsma egyes részeiben, az utrenye és vecsernye kivételével az imaóra elbocsátója előtti utolsó papi ima. Gondolata az imaóra gondolatköréhez kapcsolódik.

ZÁSZLÓ, vagy lobogó: vízszintes tartórúdra erősített fehér vagy színes, nagyobb méretű selyem vagy szövet, amelyet egy kereszttel díszített rúdra helyeznek el. Így a két rúd kereszttel alkot. A szövetre Jézusnak vagy a szenteknek képeit festik vagy hímezik, vagy csak ezek monogramjait. Templomon kívüli körmeneteknél használják, a templomnak a falak mentén helyezik el.

ZEON /teplota, melegség/: a bizánci szertartású egyház speciális szertartása. Áldozás előtt a Kenyér megtörése és egy részének a kehelybe helyezése után a diakonus áldást kér egy edényben hozott meleg vízre, aztán a pap e szavakkal: A hit melegsége, telve Szentlélekkel!, háromszor kereszt alakban önt egy keveset a szent Vérbe. Krisztus halottaiból való feltámadását szimbolizálja. Egyházme gyénkben egyáltalán nem használatos.

ZSOLOZSMA: az egyháznak az a hivatalos istentisztelete, amelyet felszentelt egyházi személy /püspök, pap/ vezetésével, az egyház által jóváhagyott imákkal, énekekkel, az egyház által előírt és megszabott módon, a nép részvételével végeznek. A zsolozsma alapja a 150 zsoltár, amelyet rendszerint hetente egyszer, nagyböjtben pedig kétszer imádkoznak el. A zsoltározást szentírási olvasmányok, különféle egyházi himnuszok és imádságok szövik át. A zsolozsma egyes részei mindennap ugyanazok, mások naponként, hetenként vagy időszakonként váltakoznak benne. Részei: alkonyati zsolozsma, kis esti, éjféli zsolozsma, reggeli istentisztelet, I. III. VI. IX. imaóra, előábrázoló, és a mezórionok. Egyházrészek elnevezése mutatja azt az időt, amikor ezeket, főleg a szerzetesek végezték. A mai gyakorlatunk erősen lerövidítette, és általában reggelre vagy estére tette nyilvános végzésüket. Liturgia-pótló zsolozsma a déli istentisztelet.

ZSOLTÁR /pszalmosz, pszalm/: a Zsoltároskönyv 150 énekéből 1-1 ének neve. Egy vagy több zsoltár, egy zsoltár-rész vagy vers, a bizánci szertartásban minden istentiszteleten előfordul. Az istentisztelet felépítésében nagy helyet foglal el.